

Մշակութային և Հասարակական
 Երկշաբաթաթերթ

Հոյն

1200 թուման
 Հայաստանում 320 դրամ

ԿԱՐԴԱՆ ՄԱՄԻԿՈՆԵԱՆԸ, ԿԱՍԱԿ ՍԻՒՆԻՆ, ՀԱՅ ԵՎ ԵՂԵՓՈՒՆ

ԱՅՍ ՀԱՄԱՐՈՒՄ

- 2** **Հրապարակել է ազգային կալաժների ցանկը**
Ռոբերթ Սաֆարեան
- 4** **Երկու հայ հեղինակներ շահել են**
իրանական
միջազգային գրքի մրցանակը
- 5** **Հայաստանում ապրում է**
2.871.509 մարդ
Արիս Դազիմեան
- 6** **Երեւանը գրքի միջազգային մայրաքաղաք**
Կոլիա Տեր Յովհաննիսեան
- 18** **Դաժան գազանները**
նուրբ զգացմունքներ ունեն
Լեւոն Ահարոնեան
- 22** **Խոհանոց**
- 23** **Տնտեսուհու անկիւն**
- 24** **Մարզանք**
Արման Տեր Ստեփանեան
- 26** **Ժամանց**

Մշակութային և Հասարակական

Երկշաբաթաթերթ

Ե սարի, քիւ.117, Փետրար 22, 2012,
1200 քուման
Հայաստանում 320 դրամ

- 8** **Վարդան Մամիկոնեանը, Վասակ Սիւնին, Հայ**
եկեղեցին
Ռ.Ս.
- 10** **Ռ՛ր ուղին է ճիշտ, Վարդանի՛ թե՛ Վասակի**
Վահէ Անթանեսեան
- 10** **Ժամանակագրութիւն ըստ «Մեզ անծանօթ**
Վարդանանց պատերազմը» գրքի
- 14** **Դատասխան «Մեզ անծանօթ Վարդանանց**
պատերազմը» գրքին
Վ.Ս. Վարդանեան

Պ ա ր ս կ ե ր է ն ք ա ժ ի ն

2 Այս համարի հայերէն
էջերում	5	Հայ գաղթականները
Ռուսաստանում և
Թուրքիայում (ք. մաս)
Ծովինար Տերտերեան	10	Ռոբերթ Սաֆարեան
4 Իրան-Ադրբեջան
յարաբերութիւնների
սրումը և դրա
ազդեցութիւնը Հայաստանի
և Դարաբաղի վրայ | 7 | Ալի Հաթամիի և Սերգէյ
Փարաջանովի
ֆիլմարեստի
համեմատութիւնը | 12 | Ռազմիկ Սմիրխանեանի
լուսանկարները

Հայ կանանց դերը Իրանի
սահմանադրական
յեղափոխութիւնում
Հուրի Պերպերեան |

Յոյս

Հասարակական-մշակութային
երկշաբաթաթերթ

Արտոնատէր՝
Լեւոն Ահարոնեան

Խմբագիր՝
Ռոբերթ Սաֆարեան

Խմբագրական կազմ՝

Քարմեն Ազարեան,
Լիա Խաչիկեան,
Գարուն Սարգսեան,
Արմինէ Մելիք-Իսրայելեան

Գեղարեստական ձեւաւորում՝
Լիա Խաչիկեան

Հայերէն բաժնի սրբագրիչ՝
Քարմեն Ազարեան

Կայք
Քաջիկ Սաֆարեան

Մարզական
Արման Տեր Ստեփանեան

Բաժանորդագրութիւն
Քարին Եաղուբի

Հասցե՝

Թեհրան, Էնդելաբ պողոտայ,
Վալի Ասր քառուղի
համար 1048
66495180 66492693

Հեռախօս-հեռապատճեն՝
66495208

hooyes@inbox.com
www.hooyes.com

ՀՐԱՊԱՐԱԿԻԵԼ Է ԱԶԳԱՅԻՆ ԿԱԼԻԱԾՆԵՐԻ ՉԱՆԿԸ

ԹՈՅԼ ԶԻ ՏՐԻՈՒՄ ՊԱՏՃԵՆԱԴՈՐԵԼ ԵՒ ԳՐԱԴՈՒՄՆԵՐ ԿԱՏԱՐԵԼ

Ռոբերթ Սաֆարեան

«Ի գիտութիւն Թեհրանի հայոց թեմի հաւատացեալ ժողովրդի զաւակներին յայտնում ենք, որ համաձայն Թեմական խորհրդի որոշման, որի մասին տարբեր առիթներով, հանդիպումներում եւ մամուլի ասուլիսներում յայտարարուել է, նաեւ կատարած խոստումների համաձայն, ազգային իշխանութեան ազգապատկան կալածների ցանկերը յանձնւած են ազգային առաջնորդարանի թիւ 14 գրասենեակին:

Ցանկացողները եւ հետաքրքրուողները կարող են Ազգային առաջնորդարանի աշխատաժամերին դիմել գրասենեակի պատասխանատուին»:

3 ունւարի 12-ին ԹՅԹ առաջնորդարանի կայքում հրատարակւել է այս յայտարարութիւնը՝ հենց «Յայտարարու-

թիւն» խորագրի ներքոյ, առանց նշելու թէ ինչ է յայտարարութեան բովանդակութիւնը, ուստի եւ վրիպել էր մեր աչքից: Ինչ որ է, դրա

մասին տեղեկանալուց յետոյ, Փետրւարի 15-ին դիմում եմ առաջնորդարան, սենեակ համար 14, որը ազգային կալածների

գործերի կարգաւորման գրասենեակն է: Գրասենեակի պատասխանատու՝ պարոն Սեպուհ Յամբարձումեանը տրամադրում է կալւածների ցանկը: Դա բաղկացած է երկու էջերից. մէկը՝ Թեհրանի ազգային կալւածների ցանկն է, միւսը՝ շրջանների: Խնդրում են ունենալ ցանկերի պատճենները, դրանք ուսումնասիրելու կամ հրատարակելու համար: Պարոն Յամբարձումեանը ասում է, որ իրաւասու չէ պատճեններ տրամադրել: Ասում են լաւ, ուրեմն գրի կառնեն ցանկի մի քանի թւեր եւ տեղեկութիւններ: Ասում է՝ դա էլ հնարաւոր չէ. կարող էք ինչքան ուզում էք դիտել եւ ինչքան կարող էք անգիր անել:

Ինչ հասցրի անգիր անել հետեւեալն է. Թեհրանի ցանկը բաղկացած է 21 կալւածներից, որոնցից որոշները իրենք պարունակում են մի քանի խանութ կամ յարկաբաժին: Ցանկում կայ կալւածի հասցէն, ասւած է թէ այն վարձու է տուած թէ ինչ, սակայն չկայ վարձի գումարը: Ցանկի ներքեւում նշւած է, որ առաջնորդարանի ամսական եկամուտը կալւածների վարձերից 33 միլիոն թուման է, իսկ դրանց համար պահ դուած ընդհանուր գումարը՝ 42 միլիոն թուման: Պարոն Յամբարձումեանի բացատրութեան համաձայն, շրջանների (Ղազին, Ռաշտ, Գորգան եւ այլն) կալւածների եկամուտները յատկացում է հէնց տւեալ շրջանի ծախսերը հոգալու համար:

Եւ ճիշտն ասած մի քիչ արհամարհւած են զգում մերօրեայ զարգացած տեխնոլոգիայի ժամանակաշրջանում, անգիր անելով, եւ հաւանական վրիպումներով, տեղեկութիւններ փոխանցել ընթերցողին: Արդեօք սրա անունը կարելի է դնել ցանկ «հրատարակել»: Արդար լինելու համար պիտի ասենք, որ մասամբ այո: Փաստն այն է, որ ամէն մարդ կարող է դիմել առաջնորդարան եւ

ցանկը դիտել: Առաջարկում ենք յատկապէս որոշ կալւածների մասին հարցեր ունեցող մարդիկ անպայման այդ գործն անեն: Այժմ հնարաւոր է, որ եթէ որեւէ մարդ գիտի ուրիշ կալւածներ, որոնք ներառւած չեն ցանկում, եւ որոնց եկամուտները հաշւի չեն առնուել, դիմի եւ ստուգի ցանկը: Իհարկէ դրա համար, երեւի, պէտք է ցանկը լրացնել իւրաքանչիւր կալւածի առանձին վարձի գումարով: Հակառակ դէպքում, այսինքն առկայ ցանկի հիման վրայ, դժւար է դատել, թէ դրանք վարձատուած են օրւայ նորմալ արժէքներով, թէ...:

Սակայն մի այլ իմաստով ցանկը չի կարելի «հրատարակւած» համարել: Հէնց հիմա, իմ վերը փոխանցած տեղեկութիւնները փաստաթղթային արժէք չունեն: Միւս օրը կարելի է, ուրիշ ցանկով փոխարինել իմ տեսածը: Այսպիսով նաեւ դժւար է ուսումնասիրել ցանկը: «Հրատարակել», բառիս բուն իմաստով, նշանակում է հանրութեան սեփականութիւնը դարձնել՝ որեւէ զանգւածային լրատւամիջոցով հրատարակելով: Այս դէպքում լաւագոյն բանն այն է, որ այս ցանկերը տեղադրւեն հէնց առաջնորդարանի կայքում: Գրասենեակի պատասխանատուն ասում է, որ երեւի կան «Նկատառումներ», որ թեմական խորհուրդը նման որոշում չի կայացրել: Իսկ թէ՛ որո՞նք են այդ նկատառումները, չգիտենք:

Եւ ի վերջոյ մի քանի բառ էլ ցանկի հրատարակման լուրը հրատարակելու մասին: Այցելէք առաջնորդարանի կայքը եւ փորձէք գտնել լուրը: Դա եթէ անհնարին չլինի, շատ դժւար է: Լուրը տպագրուել է «Յայտարարութիւն» խորագրի ներքոյ, առաջ նշելու թէ ինչի մասին է այդ յայտարարութիւնը: Մի խօսքով ամէն բան արւել է, որ թէ լուրը տեխնիկական իմաստով հրատարակւած լինի, բայց հնարաւորին չափ աննշմա-

րելի: Դա միտումնաւոր է, թէ՛ Կայքի պատասխանատուի անուշադրութեան հետեւանքը, դա թողնում ենք ընթերցողի դատողութեան:

Անդրադառնանք նաեւ մի թիւրիմացութեան: Կալւածների ցանկի հրատարակումը, որի պահանջը դրուել է մամուլի եւ այդ թւում «Յոյս»-ի կողմից, սկզբունքային պահանջ է համայնքի ազգային մարմինների աւելի թափանցիկ գործելաճի ուղղութեամբ: Կարելորն այն է, որ այդ ցանկը հասանելի լինի հանրութեանը: Դա իրաւունքի հարց է: Իսկ հանրութիւնը, ցանկացած մարդ, կամ թերթերը երբ կօգտուեն այդ իրաւունքից, դա արդէն իրենց խնդիրն է: Իսկ դրանից օգտուելը իր պայմաններն ունի: Դրանք պիտի ուսումնասիրուեն լաւատեղեակ ֆինանսական փորձագետների կողմից, եւ դա ժամանակ է պահանջում: Եղել են արտայայտութիւններ, որ իբր թէ նման պահանջ դնողները, աւել-պակաս են խօսում, եւ իրականում ցանկանում են ամէն բանի մէջ սխալ գտնել, իբր թէ պատուակ են փնտրում ազգային իշխանութիւնների գործը խանգարելու համար եւ իրապէս հետաքրքրւած չեն այդ հարցով: Ինչո՞ւ, քանի որ ցանկի հրատարակումից յետոյ (այն էլ այդպիսի հրատարակումից) անմիջապէս չեն դիմել այն դիտելու:

Ազգային կալւածների հրատարակումը նոյնիսկ այսպիսի թերի ձեւով, մի դրական քայլ է: Առաջարկում են թեմական խորհուրդը այն լրացնի՝ զոնէ այդ ցանկերը հէնց առաջնորդարանի կայքում տեղադրելով:

ԵՐԿՈՒ ՀԱՅ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐ ԱՐԺԱՆԱՅԵԼ ԵՆ ԻՐԱՆԱԿԱՆ ՄԻԶԱԶԳԱՅԻՆ ԳՐՔԻ ՄՐՁԱՆԱԿԻ

Չորեքշաբթի, Փետրվարի 8-ին, ժամը 16:00-ին, Թեհրանի «Թալարե Վահդաթ»-ի մեծ դահլիճում տեղի ունեցավ Իրանի Իսլամական Հանրապետության 29-րդ շրջանի «Տարւայ Գիրք»-ի եւ «Միջազգային գիրք»-ի մրցանակաբաշխութեան արարողութիւնը:

Դահլիճը լեւի-լեցուն էր հասարակական եւ ազգային ականաւոր դէմքերով, նախագահ՝ Ահմադինեժադի գլխաւորութեամբ:

Մի շարք լրատւական եւ գեղարւեստական բաժիններից յետոյ, տեղի ունեցավ «Տարւայ Գիրք» անւանակարգի եւ ապա՝ «Միջազգային գիրք»-ի մրցանակաբաշխութիւնը:

Հայաստանը, առաջին անգամ մասնակցելով այս մրցութեան, միանգամից արժանացաւ երկու մրցանակների:

Առաջին գիրքը՝ լեզվի ոլորտում էր: Պրն.Գեւորգ

Ասատրեանի «Պարսկական ժողովրդական հեքիաթներ»-ը հայերէն լեզուով, իսկ երկրորդը՝ թարգմանութիւն «Ներածութիւն Թալիշ ժողովրդի պատմութեան եւ մշակոյթի մասին», որը Հայաստանի Իրանագիտութեան միութեան անդամների խմբային աշխատանքն էր՝ ռուսերէն լեզուով՝ Գառնիկ Ասատրեանի գլխաւորութեամբ:

Ներկայ ժողովածուն պարսկական հեքիաթների առաջին հայերէն համապարփակ հրատարակութիւնն է: Այն իր ծաւալով եւ բազմազանութեամբ զգալիորէն գերազանցում է նաեւ որեւէ օտար լեզուով մինչ օրս լոյս տեսած շատ ժողովածուների: Այն ընդգրկում է 88 նմուշ, որոնք վերցւած են Սադեղ Յեղայաթից, Սոքիիից եւ այլ ժամանակակից հեղինակներից, նաեւ Իրանի տարբեր շրջաններում գրի առնւած նիւթերից: Ժողովածուի լեզուն մեր արեւելահայ բարբառային-խօսակցական լեզվի հմուտ օգտագործման չափազանց յաջող օրինակներից է, որտեղ հեղինակը վարպետորէն թարգմանում է իրանական խօսքն ու բարբառը՝ պահպանելով բնօրինակի հարազատ համն ու հոտը, երանգն ու հնչեղութիւնը:

Այս լայնածաւալ ժողովածուն հեղինակի երկրորդ եւ խոշոր աշխատութիւնն է՝ «Քալիլա եւ Դեմինա»-ի հրաշք թարգմանութիւնից յետոյ:

Հպարտ ենք, որ յիւրաւի հայ մշակոյթը հարստացնող՝ եւս մի կոթող, մի երկ ակելացաւ մեր բազմահազար կոթողներ ունեցող ազգի գրադարանում: Փառք ու պատիւ հեղինակին՝ Գեւորգ Ասատրեանին եւ գիրքը՝ իր ինքնատիպ ոճով նկարագարող՝ արւեստագէտ Վահան Թոփչեանին:

«Պարսկական ժողովրդական հեքիաթներ» գիրքը Գեւորգ (Ժորժ) Ասատրեանի լայնածաւալ թարգմանութիւնն է:

Գեւորգ Ասատրեանը ծնւել է 1955 թականին Թեհրանում: Նախնական կրթութիւնը ստացել է «Նայիրի» տարրական դպրոցում եւ 12 տարեկան հասակում հայրենադարձւել են ընտանիքով:

Գեւորգը հայրենիքում շարունակել է կրթութիւնը եւ բարձրագոյն ուսում ստացել. այժմ դասաւանդում է Երեւանի պետական համալսարանի արեւելագիտութեան ֆակուլտետում: Նա կնոջ՝ Յեղինէի եւ դստեր՝ Աննայի հետ բնակւում է Երեւանում:

ԱՆՀԱՆՊԱՏԱՅՆՈՂ ԹԻԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ՆԵՐԿԱՅԻՍ ԱՊՐՈՒՄ Է 2.871.509 ՄԱՐԴ

Արիս Դազինեան

ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայութիւնը հրապարակել է անցեալ տարի անցկացւած բնակչութեան մարդահամարի նախնական տւեալները: Ըստ այդ տւեալների՝ 2011 թ. Հոկտեմբերի 12-ի դրութեամբ հանրապետութիւնում գրանցւած է եղել 2.871.509 մարդ: Գրանցւած բնակչութեան թիւը 3,2 մլն է, սակայն նրանցից 400.000-ը պարզապէս երկրում չեն:

Աշխարհասփիւռ հայ ժողովրդի համար սա վախճանող թիւ է: Ներկայիս Հայաստանի Հանրապետութեան տարածքում ապրող հայերը շատ երկար են հասել 3 միլիոնի ցուցանիշին: 1926 թ. ԽՍՀՄ-ում անցկացւած առաջին համամիութենական մարդահամարի ժամանակ Հայկական ԽՍՀ բնակչութեան թիւը 881.000 էր: 30-ական թւականների վերջին բնակչութեան թւաքանակը արդէն անցել էր 1 միլիոնը (1.282.338 մարդ): Ընդհանուր բնակչութեան 83 %-ը կազմում էին հայերը, 10 %-ը՝ ադրբեջանցիները, յետոյ գալիս էին ռուսներն ու քրդերը: 1 մլն հայերը հէնց այն «վերապրածներն» էին, որոնց վերապահւած էր նշանակալի դերակատարում ունենալ ժողովրդի պատմութեան մէջ՝ պաշտպանել «հայկական անկիւնը» Կովկասում: Հէ՞ որ Առաջին աշխարհամարտի տարիներին (նաեւ 20-ականներին) հայերի մեծ մասը կոտորել եւ տարագրել է, իսկ աշխարհասփիւռ գաղթականների առաջին սերունդը ծուլում էր իր հանգրուանած երկրում: Ժողովրդագրական ցու-

ցանիշներին ամենաուժեղ հարւածը դարձաւ Երկրորդ աշխարհամարտը: Հայկական ԽՍՀ բնակչութեան գրեթէ կէսը (աւելի քան կէս միլիոն մարդ) մեկնեց ռազմաճակատ, որոնց մեծ մասը չվերադարձաւ: Այսպիսով, պատերազմի աւարտին ՀԽՍՀ հայ բնակչութեան թիւը վերադարձաւ 1926 թ. ցուցանիշին (1 միլիոնից պակաս): Պոտոշամի կոնֆերանսի ընթացքում, երբ քննարկում էր ԽՍՀՄ-ին (Հայկական ԽՍՀ-ին) պատմական Հայաստանի առանձին հողերի միացման հնարաւորութեան հարցը, խորհրդային արտաքին գերատեսչութեան ղեկավար Վեաչեսլաւ Մոլոտովը Մեծ Բրիտանիայի արտգործնախարար Էնթոնի Իդենի հետ զրոյցում՝ յիշեցնելով, որ «Մեծ Բրիտանիայի կառավարութիւնը նախկինում բազմիցս ելոյթ է ունեցել ի պաշտպանութիւն Թուրքիայի տիրապետութեան տակ գտնուող հայ ժողովրդի», նշել է. «խորհրդային Հայաստանում ապրում է ընդամենը շուրջ 1 մլն հայ, իսկ արտասահմանում՝ աւելի քան 1 մլն: Երբ հայերի տարածքն ընդարձակի, արտասահմանում բնակող բազմաթիւ հայեր կը ձգտեն հայրենիք վերադառնալ: Հայերը շատ ընդունակ եւ եռանդուն մարդիկ են, յատկապէս տնտեսական հարցերում»: Նախավերջին համամիութենական մարդահամարն անցկացւեց 1979 թ., եւ դրա տւեալների համաձայն՝ Հայկական ԽՍՀ բնակչութեան թիւն անցել է արդէն 3 միլիոնը (3.037.259), ընդ որում՝ շուրջ 90%-ը (89,7%-ը)՝ հայեր:

1989 թ. անցկացւած վերջին համամիութենական մարդահամարը կազմակերպւել էր բարդ պայմաններում (երկրաշարժ, պատերազմ, միգրացիոն գործընթացներ Հայաստանում եւ Ադրբեջանում): Դրա տւեալներով՝ Հայկական ԽՍՀ բնակչութեան թիւը 3.304.776 էր, որի 93,3%-ը՝ հայեր: Եւ արդէն այսօր՝ անկախ Հայաստանի պայմաններում, հանրապետութիւնում գրանցւած բնակչութեան թիւը կրկին 3 միլիոնից պակաս է: Թւում էր, թէ Հայաստանի անկախութեան վերականգնումը բնակչութեան թիւի աճի՝ եւ հարիւր հազարաւոր կամ նոյնիսկ միլիոնաւոր հայերի հայրենադարձութեան պայմաններ է ստեղծել: Սակայն, այն բարդ պայմանները, որում ծնունդ էր առնում նոր հայկական պետականութիւնը, երկաթուղային ելքերի լիակատար շրջափակումը, պատերազմը, էներգետիկ ճգնաժամը՝ դարձան հայ ժողովրդի զանգւածային արտագաղթի գլխաւոր պատճառը: Էներգետիկ ճգնաժամի յաղթահարմամբ եւ հրադադարի ռեժիմի հաստատմամբ ժողովրդագրական ոլորտում իրավիճակը չի փոխւել: Եւ այսօր Հայաստանի բնակչութեան թւաքանակը համադրելի է 70-ական թւականների ցուցանիշի հետ:

Աղբիւր՝ www.armenianow.com

ԵՐԵՒԱՆԸ ԳՐՔԻ ՀԱՄԱՆԽԱՐՀԱՅԻՆ ՄԱՅՐԱՔԱՂԱՎՔ

Կոլիա Տեր Յովհաննիսեան

Լջմիածնում բնակող արձակագիր բարեկամուհիս շատ է սիրում Կոստան Ջարեանին. «Ախր, ոնց չսիրեմ, - ասում է նա, - մի պարբերութեան մէջ համ պոէզիա է տեղաւորում, համ փիլիսոփայութիւն, համ հոգեբանութիւն, ու չքնաղ հայերէն՝ արեւելահայերէնի ու արեւմտահայերէնի էլէկէտիկա...»:

Իսկ մի քանի օր առաջ ինձ գրել էր, որ Երեւանի Բիւրոկրատ գրախանութից գնել է Կոստան Ջարեանի «Միացեալ Նահանգները»: Ջուզադիպարար, նոյն օրը աղջկաս հետ այցելեցինք Գերմանիայի Էսլինգեն քաղաքի հինաւուրց, բայց նորագոյն միջոցներով վերանորոգած հանրային գրադարանը, որտեղից աղջիկս վերցրեց ժամանակակից ամերիկեան հանրայայտ գրողների (Դեն Բրաուն, Ջոն Իրուինգ եւ այլն) գրչին պատկանող, անգլերէն մի շարք գրքեր՝ առաւելապէս գեղարուեստական գրականութեան թեմայով եւ շատ մատչելի վարձակալութեամբ: Ինձ դուր եկաւ գրադարանի մթնոլորտը, յատկապէս այցելուները, որոնց մէջ, ի զարմանս ինձ, աչքի էին ընկնում երիտասարդ տղաներն ու աղջիկները, ընդ որում, նրանցից ոմանք՝ արդիական հագուկապով ու մազերի արտառոց յարդարանքով. նման «տիպերի» փողոցում հանդիպելիս, մտքովդ անգամ չի անցնի, որ նրանք ունակ են հետաքրքրելու... գրքով: Գրադարանի սրճարանի մի անկիւնում մեծ թուղ ու տարբեր լեզուներով օրաթերթերի ու այլ պարբերականների բաժինն էր. այստեղ ա-

ւելի շատ հանգստի կոչւած, տարեց մարդիկ էին, որ մի բաժակ սուրճի ու գերմանական թխածքի ընկերակցութեամբ աչքի էին անցկացնում կամ միասին քննարկում էին օրւայ նորութիւնները, քաղաքական ու հասարակական խնդիրները: «Այստեղ ծերերն ընթերցում են, իսկ մեզ մօտ իրար գլխի հաւաքւած նարդի են խաղում», անցաւ մտքովս: Աղջիկս ասաց, որ գիրքը գրադարանից վերցնելը աւելի ձեռնտու է, որովհետեւ նախ գիրքը թանկ է, երկրորդ՝ տանը տեղ է բռնում:

Այս մասին գրեցի բարեկամուհուս ու հարցրի, թէ ինչո՞ւ նա գիրքը գրադարանից վերցնելու փոխարէն գնում է: Յիշեցի, որ որոշ ժամանակ առաջ նա զոհողու-

թիւնների գնով՝ գնել էր Ջէյմս Ջոյսի «Ուլիսես» գրքի Սամւէլ Սկրտչեանի հայերէն թարգմանութիւնը՝ 25000 դրամով: Ահա թէ ինչ պատասխանեց նա՝ ինձ մղելով այս ակնարկը գրելուն:

«Է՛, ինչ ասեմ, երանի ձեզ, որ կարող էք քաղաքային գրադարանում սուրճ խմել ու սիրած գիրքը ընտրել: Երեւում է, որ տեղեակ չես Հայաստանում գրադարանների վիճակի մասին: Սովետի փլուզումից յետոյ գրադարանները նոր գիրք ստանում են լաւագոյն դէպքում հեղինակների կողմից՝ մէկ-երկու օրինակ որպէս նւեր: Երեւանում, որքան ինձ յայտնի է, պետպատուէրով տպւած գրքերը պարտադիր ստանում է միայն Ազգային Գրադարանը (վստահ չեմ,

բայց չեն կարծում, որ որեւէ ուրիշ գրադարան նոյնպէս կանոնաւորապէս համալրուում է): Բայց, բնականաբար, այնտեղ Դեն Բրանու-նի մասին լսած էլ չեն լինի (ընկերուհիս էլ շատ է սիրում նրա գրքերը): Այսինքն՝ քիչ թէ շատ թարմացուող գրադարակներ կան միայն Ազգային գրադարանում, այնտեղից էլ գիրք չեն տալիս տուն, որքան ինձ յայտնի է, պէտք է նստեն տեղում կարդան: Յամենայն դէպս, մարզի բնակչին հաստատ չեն տայ: Ինչ վերաբերում է Էջմիածնի քաղաքային գրադարաններին, որոնք մի քանիսն են, բոլորն էլ աղէտալի վիճակում են, ամենամոտ գիրքը այնտեղ 1990թ. հրատարակութիւն է (լաւագոյն դէպքում), հաւանաբար մէկ-երկու գիրք էլ կը ճարւի վերջին տարիներին տպւածներից՝ եթէ հեղինակն ինքն է նւիրել: Գրքերը հիմնականում մաշւած-քրքրւած են, վատ ջերմաստիճանային պայմաններն էլ նպաստում են աւելի արագ քայքայելուն (ջեռուցում չկայ, ձմռանը աշխատողները հաւաքում են մի փոքրիկ սենեակում՝ հիմնականում էլեկտրական “պլիտայի” շուրջ, իսկ ամռան շոգի մասին աւելորդ է խօսել): Մի քանի տարի առաջ չեն յիշում ո՞ր քաղաքապետի հանճարեղ որոշումով բոլոր գրադարանները (անձամբ եւ 4-ը կարող են թւարկել, բայց պէտք է, որ դրանից շատ լինեն) տեղափոխեցին իրենց զբաղեցրած շէնքերից (որտեղ հետագայում հաստատուեցին տարաբնոյթ “օբիեկտներ”) եւ տեղաւորեցին մանկապարտեզների շէնքերում՝ մի քանի սենեակներում: Բացառութիւն կազմեց միայն Յովհաննէս Յովհաննիսեանի անւան կենտրոնական գրադարանը, որը հէնց նրա տուն-թանգարանի կողքին է գտնուում՝ հրա-

պարակին կից: Այն մնաց իր տեղում, սակայն տարածքի մի մասը վարձով տուեցին ինչ-որ գործակալութեան:

Էլ չխօսեմ աշխատողների ցածր աշխատավարձի մասին: Նրանցից ոմանք վատ սոցիալական պայմանների հետեւանքով շատ չարացած են եւ առիթի դէպքում եղած գրքերը կարող են դուրս գրել որպէս անպիտան եւ մէկ-երկու կոպեկով վաճառել (աւելին չեն էլ տայ գրքին): Սակայն մեծ մասը իսկական նւիրեալներ են, որ դողում են ամէն մի նորից պատռւած էջի կամ կազմի վրայ ու կարում-կարկատում... Ուսանող տարիներիս յաճախ էի լինում Էջմիածնի գրադարաններում, բայց վերջին երեք տարին գրեթէ լուր չունեմ ոչ ոքից:

Այնպէս որ, հայերէն գիրք կարդալու միակ ճանապարհը ինձ համար գնելն է՝ որքան էլ ֆինանսապէս դժւար վիճակում լինեմ: Այլ լեզուներով ոչ մի, կամ գրեթէ ոչ մի գիրք չեմ գնում,

որովհետեւ ցանկացած կարող են ճարել ինտերնետից եւ համակարգչով կարդալ, ինչը դժւար չէ ինձ համար: Իսկ հայերէն գնում են հիմնականում թարգմանութիւններ. ճիշտ է՝ քիչ, սակայն տարին մի քանի լաւագոյն մուշներ թարգմանուում են համաշխարհային գրականութիւնից: “Սարգիս Խաչենց” եւ “Փրինթինֆօ” հրատարակչութիւնները անգնահատելի գործ են անում այս ասպարեզում (Կոստան Ջարեանն էլ նրանք են հրատարակել) եւ իմ համեստ երազանքն է՝ կամաց-կամաց գնել նրանց լոյս ընծայած բոլոր գրքերը եւ կարդալ»:

Ի՞նչ ասես. ահա, թէ ինչո՞ւ Հայաստանի յետխորհրդային հասարակութեան մէջ, գիրքը մղել է յետին պլան: Ինչո՞ւ է խամրել սերը գրքի նկատմամբ եւ ուշադրութեան կենտրոնում աւելի շատ հեռուստատեսային սերիալներն են, վիթխարի ծախսերի գնով կազմակերպւած հանրային (փողոցային) համերգները՝ զուգորդւած լոյսերի խաղերով ու հրավառութիւններով, ուր փայլում են մերօրեայ աստղերը՝ իրենց կողմ գրաւելով երիտասարդ սերնդի մասսաներին: Ո՞վ է պատասխանատու հանրային գրադարանների արդիականացման ու ակտիւացման համար: Երեւանը այս տարի յայտարարւած է որպէս գրքի համաշխարհային մայրաքաղաք. այդ ֆոնի վրայ աւելի ողբալի չի՞ դառնում Հայաստանի հանրային կամ քաղաքային գրադարանների առանց այն էլ տխուր իրավիճակը:

Գիրքը, մարդու լաւագոյն ընկերը եւ մշակոյթի հիմնաքարը, դարաւոր մշակոյթ ունեցող մեր երկրում մնացել է... որք ու անօթեւան:

ՎԱՐՂԱՆ ՄԱՄԻԿՈՆԵ ՎԱՍԱԿ ՄԻԻՆԻՆ, ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Հինգշաբթի Փետրարի 16-ը վարդանանք էր: Մանկութիւնից մեզ սովորեցրել են այդ օրը մեծարել՝ որպէս հայ ժողովրդի ազատագրական պայքարի հիմնաքարերից մէկը: Մակայն հայ ժամանակակից պատմագրութեան մէջ, Լ.Եօն, Ն. Անդոնը եւ ուրիշները, լուրջ հարցեր են առաջ քաշել նշած պատմական ժամանակաշրջանում Վարդան Մամիկոնեանի եւ Մամիկոնեան տոհմի, Վասակի եւ եկեղեցու դերի մասին:

Հարցը վերջնականապէս դառնում է Վասակ Միւնու դերի մասին աղաւաղումների եւ դրանց դրդապատճառների շուրջ: Նախ այն, որ Վասակը՝ Հայաստանի հայագի մարզպանը, դէմ է եղել կրօնափոխութեան եւ կարելի է ասել՝ Յովսէփ Ա. կաթողիկոսի հետ միասին, նա է դեկավարել պարսից դէմ ժողովրդական ապստամբութիւնը: Քննադատական մօտեցման կողմ հայեացքի շրջանակներում, կարելու է հասկանալ, որ Աւարայրի ճակատամարտը տեղի է ունեցել այն ժամանակ, երբ արդէն պարսից արքունիքը նահանջել էր. ետ էր վերցրել կրօնափոխութեան պահանջը եւ Փայտակարանում խաղաղութեան դաշինք էր կնքել Վասակի հետ: Ըստ այս տեսակէտի, եթէ եկեղեցին եւ Մամիկոնեան ընտանիքը դուրս չզային ընդդէմ պարսիկ բանակի (եւ իրականում՝ Վասակի), մեծ հաւանականութեամբ վերականգնելու էր Հայոց թագաւորութիւնը եւ հայկական անկախ պետութիւնը: Այս տեսակէտն է պաշտպանում 2007 թականին Երեւանում լոյս տեսած «Մեզ անծանօթ Վարդանանց պատերազմը, Հայաստանեայց առաքելական եկեղեցին եւ մեր պատմութեան ընթացքը» գիրքը, որից էլ քաղել է Աւարայրի ճակատամարտի ժամանակագրութիւնը, որն հրատարակում ենք ստորեւ: Այս գիրքը կարելի է ասել Վարդանանքի ընդդիմադիր տեսակէտի մեր օրերի պաշտպանն է, որը ունեցել է մեծ արձագանք հայաստանեան մամուլում: Այն քննադատել է պամութիւնը խեղաթիւրելու մեղադրանքով, ինչպէս կարելի է տեսնել յաջորդ էջերում տպագրած պատմական գիտութիւնների դոկտոր՝ Վ. Մ. Վարդանեանի յօդածում:

Պարզ է մի քանի բան: Նախ այն, որ Վարդան Մամիկոնեանի, Վասակ Միւնու եւ հայերի ապստամբութեան մասին աւանդական վարկածի հիմնական աղբիւրը «Եղիշէ»-ի պատմութիւնն է, իսկ Եղիշէն Եկեղեցու եւ Մամիկոնեանների պատմիչն է եղել եւ պարզ ու յստակ ատելութիւն է արտայայտել Վասակի դէմ. հանգամանք, որը հարցականի տակ է դնում նրա անկողմնակալ մօտեցումը որպէս պատմաբան: Երկրորդն այն, որ հայ պատմաբանների գործերից բացի, Աւարայրի ճակատամարտի մասին վկայութիւններ չկան այլ՝ պարսկերէն, արաբերէն կամ լատիներէն աղբիւններում: Դա աւելի է դժարացնում դատողութիւնը այդ դէպքերի մասին:

Յոյս ունենք, որ այս նիւթերի հրատարակմամբ առիթ կընձեռենք մեր ընթերցողին՝ աւելի լայն ու մանրակրկիտ ուսանասիրելու այդ շրջանի պատմութիւնը եւ կատարել իր անհատական եզրայանգումները:

Ռ.Ս.

ԱՆԸ,

Գիւնրի քաղաքում տեղադրուած Վարդան
Զօրավարի արձանը
Լուսանկարիչ՝ Ռ-ազմիկ Ամիրխանեան

ՈՐ ՈՒՂԻՆ ԷՐ ՃԻՇՏ, ՎԱՐՂԱՆԻՐ ԹԷ՛ ՎԱՍԱԿԻ

Վահե Անթանեսյան

Աւարայրի ճակատամարտը պատկերող միջնադարեան հայկական մանրանկարչութիւն

Ամէն տարի Բուն Բարեկենդանին նախորդող հինգշաբթի օրը հայ եկեղեցին նշում է Վարդանանց նահատակների օրը: Դեռևս IV դարում հայոց Վրթանէս Ա

Պարթև կաթողիկոսը (333-341) հաստատեց հայ եկեղեցական տօնացոյցը, եւ այս օրը նախապէս նշուում էր որպէս Նահատակաց տօն՝ ի յիշատակ 337 թ. հայ-

պարսկական պատերազմում զոհած Վաչէ Մամիկոնեան սպարապետի: V դարում՝ Հայոց պատերազմից յետոյ, տօնն անւանափոխեց եւ կոչեց Վարդանանց

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԸՍՏ «ՄԵՃ ԱՆԾԱՆՈՐ ՎԱՐՂԱՆԱՆՅ՝ ՊԱՏԵՐԱՉՄԸ» ԳՐԷԻ

449 թ. սկիզբ Արքայից արքայ Հակերտ Բ.-ի անունից Միհրներսես Մեծ հազարապետը յատուկ նամակ է յղում Հայոց Մեծաց՝ կրօնափոխութեան առաջարկութեամբ:

449 թ. սկիզբ Արտաշատում գումարում է ժողով,

որին մասնակցում են 17 նախարար՝ Հայաստանի մարզպան Վասակ Սիւնու եւ Հայոց կաթողիկոս Յովսէփ Ա. Հողոցմեցու (Վայոցձորցու) գլխաւորութեամբ: Ժողովը մերժում է զրադաշտականութիւն ընդունելու Հակերտի առաջարկը: Հայերի հետ, բնականաբար համաձայնում են նաեւ վրացիներն ու աղւանները:

449 թ. գարուն Հայոց, Վրաց ու Աղւանից իշխանները կանչուում են Տիգրան՝ պատասխանատութեան: Մահապատժի սպառնալիքի ներքոյ նրանք դիմում են հաւատուրացութեան: Հակերտ Բ.-ն մովպետան մովպետի գլխաւորութեամբ 700 մոզերի եւ

հսկիչ զօրախմբի ուղեկցութեամբ նախարարներին արծակում է Հայաստան՝ մէկ տարւայ ընթացքում զրադաշտականութիւնը տարածելու յանձնարարութեամբ: Լուրը մեծ խռովութիւն է առաջացնում Հայաստանում: Եպիսկոպոսների ժողովը սրբազան պատերազմի կոչով դիմում է ժողովրդին:

նահատակների օր: Այս տարի լրանում է Հայոց պատերազմի 1560-ամեակը...

451 թ. ապստամբությունը հայ իրականության մեջ կարեւորում է երկու պատճառով. նախ՝ այն համաշխարհային պատմության մեջ առաջին կրօնական պատերազմն է, յանուն հաւատի, եւ ապա՝ այն ունեցաւ դարակազմիկ նշանակութիւն այն պատճառով, որ պատերազմի հերոսների՝ Վարդանի ու Վասակի հակադիր կերպարները մինչ օրս հայոց մէջ անհաշտ, երբեմն՝ ծայրայեղ քննարկումների առարկայ են: Եւ որպէս կանոն՝ Վարդանն ընկալուած է որպէս հերոս, սուրբ նահատակ, իսկ Վասակը՝ դաւաճան եւ ուրացող: Բայց, ցաւօք, պատմութիւնը միշտ չէ, որ արդար է...

Վարդանանց պատերազմի մասին սկզբնաղբիւրը Եղիշէի «Վասն Վարդանի եւ հայոց պատերազմի մասին» մատեանն է: Եղիշէն այն գրել է Մամիկոնեան Ղալիթ երեցի պատւերով, հետեւաբար, մեր կարծիքով, ինչպէս եւ միջնադարեան շատ աշխատութիւնների դէպքում, նրա մատեանում շատ իրադարձութիւններ մեկնաբանած են միակողմանի:

Բացի Եղիշէից, Վարդանանց պատերազմի մասին կարելոր

մանրամասներ է հաղորդել նաեւ V դարի պատմիչ Ղազար Փարպեցին:

Պատմիչների հաւաստմամբ՝ ճակատամարտի օրը հայոց զօրքը կազմում էր 66000 կռուղ. սրանց մի մասը նախարարական զօրագնդերն էին, միւս մասը՝ ժողովրդական աշխարհագօրը: Այլ կերպ ասած՝ գերանդիաւոր շինականների բազմութիւնը կանգնած էր թւաքանակով եռապատիկ հզօր բանակի դէմ:

Առհասարակ Վարդանանց պատերազմը զուտ կրօնական պատերազմ էր եւ ոչ մի աղերս չունէր համաժողովրդական շարժման կամ ազգային-ազատագրական շարժման հետ: Իսկ շարժումը սկսեց 450 թ., երբ պարսից Հագկերտ Բ արքան հայերից հաւատափոխութիւն պահանջեց: Զրադաշտականութիւնը ցանկանում էր հայոց մէջ արմատաւորել իր գաղափարախօսութիւնը: Հագկերտն իր հրամանում մշում էր. «Պէտք է կարճիւ եւ արգելի սուրբ ամուսնութեան օրէնքը, որ ունէին նախնիքներից քրիստոնէութեան սովորութեան համաձայն. մէկ կնոջ փոխարէն թող շատ կանայք առնեն, որպէսզի հայոց ազգն աճի, բազմանայ...»: Այսինքն՝ Հագկերտը հայ ազգի կործանման

կամ ծուլման նպատակ չէր դրել. նրա խնդիրը հայերին քրիստոնէութիւնից յետ պահելն էր:

Մինչ այդ պարսից արքունիքը Հայաստան է գործուղում Դենշապուհ անունով պաշտօնեային, որը աշխարհագիր է անցկացնում երկրում: Եղիշէն ներկայացնում է Դենշապուհի կատարած չարագործութիւնները. ա. եկեղեցու ազատութիւնը ծառայութեան տակ դրեց, բ. վանքերում բնակւող մենակեաց քրիստոնէաներին նոյն աշխարհագրի տակ զցեց, գ. երկրի հարկն աւելի ծանրացրեց, դ. նախարարներին բանսարկութեամբ թշնամացրեց միմեանց հետ եւ ամէն տան մէջ խռովութիւն զցեց:

Տեսնում ենք՝ Եղիշէի բերած փաստարկները հիմնականում դիտուում են կրօնի եւ եկեղեցու դիրքերից, ոչ թէ ժողովրդի կամ պետութեան, պետականութեան պաշտպանութեան շահերից: Դենշապուհի չարագործութիւնների հետեւանքով հայ հոգեւոր դասը զրկւում էր նախկին արտօնութիւններից, որ ունէր Արշակունիների թագաւորութեան օրօք եւ հարկատու էր դառնում պետութեանը: Սա արդէն բաւական էր հայոց երկրում դժգոհութեան մեծ ալիք բարձրացնելու համար:

449 թ. Սեպտեմբերի վերջ

Անգղում մոզերը փորձում են եկեղեցին ատրուշանի վերածել: Ժողովուրդը Ղեւոնդ Երեցի գլխաւորութեամբ կոտորում է նրանց: Նմանօրինակ դէպքեր են տեղի ունենում նաեւ Զարեհաւանում:

449 թ. աշուն-450 թ. ծմեռ

Սկսւում է ապստամբութիւնը: Հայոց զօրաբանակի հրամանատար է նշանակւում սպարապետ Վարդան Մամիկոնեանը: Ոչնչացնելով պարսկական կայազօրները, զօրահրամանատարներից ու երեւելիներից շատերին իբրեւ պատանդ են պահում: Հայաստանն ու Աղւանքն ամբողջովին

ապստամբների իշխանութեան տակ են անցնում: Նոյնիսկ ներխուժումներ են կատարւում բուն պարսկական տարածք:

Ռազմական դաշինք է կնքւում վրացիների, աղւանների, հետագայում նաեւ հոների հետ:

450 թ. սկիզբ

Պատւիրակութիւն է գնում

Բիւզանդիա՝ օգնութեան խնդրանքով: Մարկիանոս կայսրը մերժում է: Նման մի պատւիրակութիւն դիմում է նաեւ «Անտիոքի մեծ սպարապետին»: Այս բոլոր թղթերը գրւում էին Յովսէփ Ա. Հոդոցմեցու եւ Վասակ Սիւնու անունից եւ վաւերացւում վերջինիս մատանով: Այսինքն՝ ապստամբութիւնը ղեկավարում էին նրանք՝ կաթողիկոսական տեղապահը եւ

Հազվերտիմ պատասխանելու համար Արտաշատում հաւաքեցին 18 եպիսկոպոսներ եւ 18 իշխաններ ու նախարարներ: Բացի սրանցից, հաւաքեցին նաեւ հոգելոր այլ գործիչներ՝ երէցներ, վանականներ... Պարսից արքունիք ուղարկած նամակում գրւած էր. «...Մեր ամբողջ գոյքն ու ստացւածքը քո ձեռքում են, եւ մեր մարմինները քո առաջն են. քո կամքի համաձայն արա ինչ ուզում ես: Եթէ այս հաւատքի մէջ թողնես, ո՛չ երկրի վրայ ուրիշ տէր կընդունենք քո փոխարէն, ո՛չ էլ երկնքում ուրիշ աստուած կընդունենք Յիսուս Քրիստոսի փոխարէն»:

Հայերի պատասխան նամակում իսպառ բացակայում էր դիւանագիտութիւնը, խօսում էր կրօնական մոլեռանդութիւնն ու ծայրայեղ անհամդուրժողակամութիւնը: Հայ հոգելորները, անգամ անցնելով չափը, պատասխան նամակում ծաղրում են պարսից հաւատը: Նամակի թելադրմանը շատ քիչ հայ նախարարներ են մասնակցել: Հիմնականում հոգելոր դասն է հաւաքել:

Ստանալով հայերի պատասխանը՝ Հազվերտը զայրացած հայ նախարարներին ու բարձրաստիճան հոգելորականներին կանչում

է Տիգրան՝ արքունի դիւան: Տիգրանում ծուղակն ընկած հայ նախարարներն առերես ուրանում են քրիստոնէութիւնը եւ վերադառնում Հայաստան:

Հայ նախարարների մէջ առանձնակի դեր ու բարձր դիրք ունէր մարզպան Վասակ Սիւնին, որ փաստօրէն երկրի կառավարիչն էր: Վասակից յետոյ ազդեցիկ էր սպարապետ Վարդան Մամիկոնեանը: Վերջինս, պէտք է նկատել, աչքի էր ընկնում ոչ թէ որպէս զօրաց սպարապետ, այլ որպէս Մամիկոնեան տան աւագ եւ Սահակ Պարթեւի թոռ, որով էլ հասել էր նման դիրքի:

Մինչ Աւարայրը Վարդան Մամիկոնեանը որեւէ մեծ պատերազմում կամ ճակատամարտում աչքի չի ընկել, եւ պարսից արքունիքում նրանից վտանգ չէին սպասում. այլապէս, որպէս Մամիկոնեան պայագատի, հէնց նրանից պատանդներ կառնէին, այլ ոչ Վասակ Սիւնուց: Սա էլ վկայում է այն մասին, որ Հազվերտը, գիտեմալով Վասակի ունակութիւններն ու ձգտումները, հէնց նրան է համարել հնարաւոր ընդվզման առաջնորդն ու նրանից է զգուշացել: Հետեւաբար, ապստամբների պառակտման առնչութեամբ հաւատալ պատմիչներին սխալ է, քան-

զի համընդհանուր ոգելորութեան պայմաններում չէր կարող հայոց նախարարների եւ զօրքի կէսը յետ քաշել շարժումից: Իսկ պառակտման պատճառը, երեւի, Վարդանի տարերային, անկազմակերպ շարժումն էր:

Վարդանը աչքի էր ընկնում յամառ, անկոտրում եւ անզիջում բնաւորութեամբ:

Տիգրանում արքայի առաջ առաջինը խօսք վերցրեց Վարդանը: Նա, նշելով իր ծառայութիւնները արքունիքին, ասաց, որ յանձն է առնում մեռնել, քան ուրանալ: Իսկ միւսները արքայից ժամանակ խնդրեցին՝ խորհրդակցելու եւ պատասխան տալու համար:

Այսինքն՝ սպարապետի համար, որ կոչւած էր զէնքով պաշտպանելու հայրենին ամէն վտանգից, չկայ դիւանագիտութիւն, չկայ փոխզիջում, երբ խօսքը հաւատին է վերաբերում: Նրա համար եկեղեցին, հաւատքը վեր է ամենից, անգամ հայրենիքից եւ ընտանիքից: Ի վերջոյ, նախարարներին յաջողում է համոզել Վարդանին. «Դու ho Քրիստոսի սուրբ առաքեալ Պօղոսից մեծ չես...»:

Վարդանանք կոմպրոմիսը բացառում էին, յանուն հաւատի

Հայաստանի մարզպանը:

450 ք. ամառ Բիւզանդիայից օգնութեան յոյսը կտրելուց յետոյ եկեղեցու սուրբ ուխտը, ինքնուրոյն գործողութիւնները կազմակերպելու նպատակով, Հայոց զօրքը բաժանում է երեք գնդի: Առաջին գումդը մնում է ընդհանուր հրամանատարութեան ներքոյ՝ Վա-

սակ Սիւնու գլխաւորութեամբ երկրի ամբողջական պաշտպանութիւնը ապահովելու, միւս գումդը՝ Ներշապուհ Ռեմբոսեանի հրամանատարութեամբ ուղարկւում է «երկիրը պաշտպանելու Ատրպատական աշխարհի սահմաններին մօտիկ», իսկ երրորդը տրւում է «Հայոց Վարդան զօրավարի ձեռքը», որպէսզի նա մտնի Քարթլի այնտեղից Աղւանքի պարսից

զօրքին թիկունքից հարւածելու համար: Խաղախաղի մօտ տեղի ունեցած ճակատամարտում հայերը գլխովին ջախջախում են թուլ իրենց գերազանցող պարսկական զօրաբանակին: Այնուհետեւ Վարդան Մամիկոնեանը ոչնչացնում է ճորա պահակի պարսկական կայազօրը, ռազմական այդ կարելոր յենակէտը յանձնում գործողութեանը մասնակցած

աղւաններին՝ Աղւանից Վահան իշխանի պատասխանատուութեամբ, փոխօգնութեան դաշինք կնքում հոների հետ եւ վերադառնում Հայաստան:

450 ք. ամառ Պարսկական մի զօրաբանակ՝ արքունի հազարապետ Միիրներսեհի առաջնորդութեամբ ճամբարում է Փայտակա-

պատրաստ էին ամեն ինչի: Ապստամբների խորհրդի առաջին վճիռը, ըստ Եղիշէի, հետեւեալն էր. «Չարագատ եղբօր ձեռքը թող բարձրանայ այն մերձաւորի դէմ, որ դուրս է եկել Աստոյ պատուիրանի ուխտից. հայրը չխնայի որդուն, եւ որդին չակնածի հօր պատուից: Կինը կռի իր ամուսնու դէմ, եւ ծառան դիմադրի իր տիրոջը»: Այսինքն՝ առաջնորդող հոգեւոր դասը պատրաստ էր ոտնատակ տալ եւ քանդել ժամանակի տիրող օրէնքներն ու բարքերը՝ յանուն իր իշխանութեան անսասանութեան:

Իսկ շարժումը սկսեց հէնց Վասակի նախածեռնութեամբ: Տիգրանից վերադառնալով՝ հայ նախարարները տարակուսանքի մէջ էին եւ չգիտէին ինչ անել. նրանցից ոմանք ուղղակի սպասում էին իրադարձութիւնների զարգացմանը՝ չհամարձակելով ընդդիմանալ կամ միանալ հոգեւոր դասի սկսած իրարանցմանը, ոմանք էլ, հաւաքելով իրենց ինչքը, փախուստի դիմեցին երկրից՝ անցնելով Բիւզանդիա՝ այդ կրիտիկական պահին թողնելով երկիրն անտէր ու բախտի քմահաճոյքին: Մանաւանդ Վարդան Մամիկոնեանը, որ ի պաշտօնէ պար-

տաւոր էր լինել հայրենեաց պաշտպանը, առաջինն է լքում հայրենիքը եւ դիմում փախուստի:

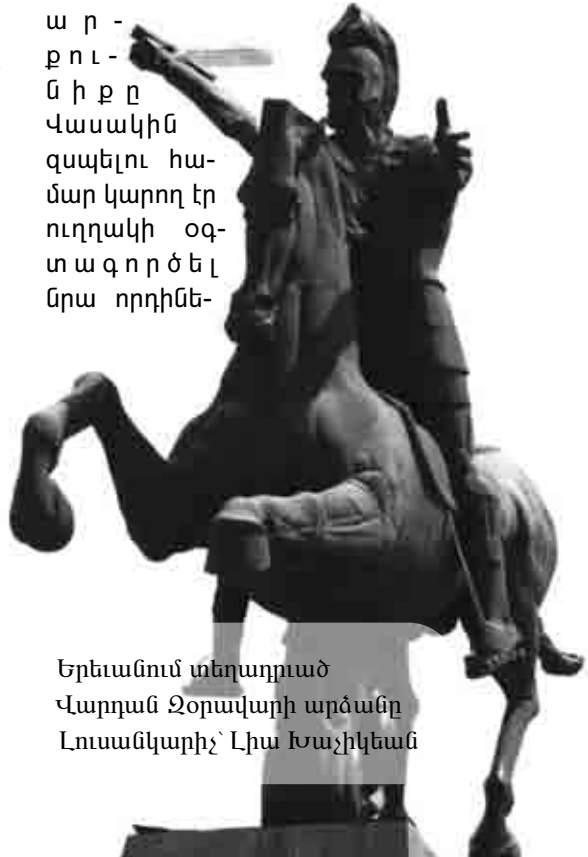
Այստեղ, սակայն, առաջ է գալիս հմուտ դիւանագետն ու գործիչը՝ Վասակ Սիւնին: Նա կարողանում է համոզել նախարարներին, ի մի բերել բոլոր ուժերը, յետ կանչել Վարդանին եւ երկիրը պատրաստել պատերազմի: Իսկ Վարդանը չէր համոզուում: Փաւստոսը գրում է, որ երբ լուր տարածեց, թէ պարսիկները զօրք են հաւաքել եւ Աղւանքի կողմից պիտի Չայաստան մտնեն, «...Սիւնեաց Վասակ իշխանը Չայոց երանելի սպարապետ ու Մամիկոնեից տէր Վարդանին ստիպում էր գնալ զօրքով եւ դիմակայել նրանց»: Իսկ Վարդանը պայման է դնում, որ մինչեւ պատգամաւորութիւն չուղարկի Պօլիս, ինքը չի ապստամբի:

Վասակը դիմում է հարեւան երկրներին, կազմակերպում եւ կարգի է բերում երկիրը, անգամ հայոց բանակը, ուխտի մէջ է համախմբում ողջ կարող ուժերին՝ ցանկանալով ապստամբեցնել եւ անկախացնել Չայաստանը:

Վարդան Մամիկոնեանը Աղւանքի մատոյցներում ջարդում է Սեբուխտի զօրաբանակն ու քանդում ճորա պահակը: Այստեղ նա

իմանում է, որ Վասակը ապստամբութիւնից հրաժարել է եւ դուրս է եկել ուխտից: Ի՞նչն էր պատճառը:

Պատմիչի հաւաստմամբ՝ Վարդանի արեւելքում եղած ժամանակ Վասակ Սիւնուն իր մօտ է հրաւիրում Պարսից հազարապետ Միհրներսեհն ու համոզում անջատել շարժումից: Իհարկէ, չպէտք է անվերապահօրէն հաւատալ Եղիշէին: Նախ՝

Երեւանում տեղադրած Վարդան Չօրավարի արձանը Լուսանկարիչ՝ Լիա Խաչիկեան

րանում՝ նպատակ ունենալով այնտեղից ներխուժել Չայաստան: Մինչ այդ, Միհրներսեհն իր մօտ է կանչում մարզպան Վասակ Սիւնուն: Պայմանաւորութիւնն է ձեռք բերում, որ հայերը դարձնեն ապստամբութիւնը եւ ընդունեն Սասանեան Պարսկաստանի գերակայութիւնը, իսկ պարսից արքունիքը խոստանում է չհետապնդել ապստամբներին,

դաւանանքի ազատութիւն շնորհել, հարկերը թեթեւացնել եւ հայկական թագաւորութիւնը պիտի ապահովէր Վասակ Սիւնին: Միհրներսեհը չի մտնում Չայաստան:

450 թ. աշուն Արտաշատում գումարած ուխտապահ նախարարներն ու եպիսկոպոսները, ի հակակշիռ

Չայաստանի մարզպան Վասակ Սիւնու, Չայոց տանուտէր ու սպարապետ են ընտրում Վարդան Մամիկոնեանին, եւ վերջինիս գլխաւորութեամբ հակադիր մի կառավարութիւն կազմում:

450 թ. վերջ - 451 թ. սկիզբ Չակապարսկական ընդհանուր ապստամբութիւնն աւարտում է: Եր-

կու գաղափարական անհաշտ ուժերի միջեւ Չայաստանում սկսում է բացայայտ եւ զինւած պայքար: Չակամարտութիւնը վերածուում է քաղաքացիական պատերազմի: Եկեղեցին Չայաստանում իշխանութիւն նաճելու համար իրեն հաւատարիմ նախարարական ուժերով դուրս է գալիս մարզպան Վասակ Սիւնու դէմ:

րին, ապա՝ չի կարող պատահել, որ Միհրնեբսեիը չիմանար Վասակի դերակատարութեան մասին, նրան բռնելուց յետոյ այլեւս բաց չէր թողնի: Միգուցէ ապստամբների պառակտման պատճառը եղել է հէնց Վարդանի կողմից հրահրած այդ անկազմակերպ, տարերային շարժումը: Բացի այդ, հարց է առաջանում, թէ դէպի Ադւանք ինչո՞ւ հէնց սպարապետը գնաց, այլ չուղարկեց իր զօրավարներից մէկին, այն դէպքում, երբ հայոց զօրքի մի մասը ճանապարհուէց հարաւ՝ պարսկական սահմանի մօտ, որտեղից կարելի էր սպասել իրական վտանգը:

Մենք տեսնում ենք, որ Վարդանի եւ Վասակի նպատակներն ու գործելաոճը շատ տարբեր էին: Վարդանանք չունէին հեռուն գնացող նպատակներ, ծրագրեր. նրանց նպատակը ոչ թէ ապստամբութեան յաղթանակն էր եւ երկրի անկախութեան վերականգնումը, այլ՝ հապշտապ նահատակութիւնն ու մարտիրոսացումը: Այս իմաստով Վարդանին ձեռնտու էր տարերային, անկազմակերպ շարժումը, քառսի մէջից նա վեր կը յառնէր իր հերոսական մարտիրոսութեամբ: Այլ էր Վասակի պարագան: Նա ամենամօտն էր կանգնած պարսից արքունիքին եւ լաւ էր հասկանում, որ Վարդանի ուղին

կործանարար է: Նա հեռուն գնացող նպատակներ ուներ, այն է՝ երկրի անկախացում եւ իր թագաւորութեան հռչակում: Սրան հասնելու համար միայն ռազմական յաղթանակը քիչ էր, աւելի շատ ճկունութիւն ու դիւանագիտական հմտութիւն էր անհրաժեշտ: Վասակը հմուտ դիւանագէտ էր եւ լաւ վարչարար: Եւ քանի որ պարսից արքան յետ էր կանգնել իր ուրացման ծրագրից, ներում էր շնորհել հայերին ապստամբութեան համար, Վասակը պահը յարմար գտաւ կործանարար շարժումը սառեցնելու համար եւ Վարդանանց ու հայ հոգեւորականների կողմից արժանացաւ դաւաճանի «լուսապսակի»:

Սակայն Վարդանանք իրենց ամբոխային մարտավարութեամբ խառնեցին Վասակի ծրագրերը: Վասակը փորձում էր տարհանոզել շարժման մասնակիցներին՝ ցոյց տալով արքայի հրովարտակը, որով նա ներում էր ապստամբութիւնն ու հայերին թողնում էր իրենց նախկին դաւանանքին: Վասակը դա անում էր «Հայոց աշխարհն անվնաս պահելու համար»: Բայց ապարդիւն: Վարդանանք պատրաստ չէին փոխզիջման, նրանց նպատակը նահատակութիւնն էր, ոչ երկրի անկախութիւնը:

www.ankakh.com

Վերջին տարիներին մեր գրական անդաստանը ողողել է ինքնակոչ, տնաբոյս հետազօտողների աշխատութիւններով, որոնք լի են տարամերժ մեկնաբանութիւններով, հակագիտական եզրայանգումներով: Կոծկելով պատմական փաստերը՝ այդ հեղինակներն առանց խղճի խայթի սուտերում են մեր պատմական անցեալը, սրբութիւնները, ազգային արժէքները՝ իրենց «յայտնագործութիւնները» մատուցելով որպէս բանականութեան «յայտնութիւններ»:

Պատմաբան Համլետ Դաւթեանը այդպիսի մղումներով փորձել է «լուսաբանել» հայ ազատագրական շարժումների, հայոց եկեղեցու պատմութիւնը: Անտեսելով պատմական գիտութեան տարրական պահանջները, ի մասնաւորի բնագրով սկզբնաղբիւրների իմացութիւնն ու անաչառ քննութիւնը, իմաստաւորումը եւ անախապաշար մեկնաբանութեամբ դրանք ներկայացնելը՝ հեղինակը դիմում է հետազօտողին ոչ վայել մտահնարքների: Նա չի վարանում Վարդանանց փառապանծ էպոպեան դիտել որպէս «մեզ ան-

451 թ. գարուն
Հայոց տանուտիրական կառավարութիւնը նախայարձակման որոշում է կայացնում: Ապրիլին 66 հազար կարգավարժ ռազմիկներ եւ աշխարհագորայիններ գումարում են Վասպուրականի Արտագաւառում: Մայիսին պարսկական 80-90 հազարանոց զօրքը ճամբարում է Արտագի Տղմուտ

գետի ափին:
451 թ. Մայիսի 26
Աւարայր գիւղի մերձակայ դաշտում տեղի է ունենում մեծ ճակատամարտը: Պարսիկների կորուստը կազմում է բանակի շուրջ 20 տոկոսը, իսկ հայերինը՝ 8 տոկոսը: Մարտից յետոյ հայերը բարձրանում են լեռները եւ ամրանում բերդերում:

451 թ. ամառ-աշուն
Պարտիզանական կռիւների ձեւով շարունակում է եկեղեցու ուխտի նախարարների պայքարը պարսկական եւ մարզպանական (Սիւնեաց) զօրքերի դէմ:

451 թ. վերջ
Պարսից արքունիքը, դժգոհ լինելով Վասակ Սիւնուց, նրա փոխարէն մարզպան է նշանակում Ատրորմիզդ Արշակունուն: Նա պէտք է մեղմացւած քաղաքականութեամբ խաղաղեցներ ապստամբներին՝ նախարարների արտօնութիւնները կրկին ճանաչելու եւ բռնի կրօնափոխութիւնից հրաժարելու վերաբերեալ Փայտակարանում տւած խոստումներն իրականացնելու միջոցով:

«ԺԱՆՏԻՑ ԿԱՐԴԱՆԱՆՔԸ» ԳՐՔԻ ՇԵՂԻՆԱԿ ՀԱՍԼԵՏ ԴԱԹԵԱՆԻՆ

Վարդանեան Վ.Մ.

ծանօթ» պատերազմ: Մի՞թե հայ ընթերցողին անծանօթ են Եղիշէի ոսկեղէնիկ նատեանը, Ղազար Փարպեցու երկասիրութիւնը, որտեղ պատմութեանն ի յուշ տրուած են այդ դիւցազնաշունչ ժամանակների հերոսական դրւագները: Ըստ հեղինակի՝ «մենք մեր ազա-

տութիւնն ու պետականութիւնը գոհեցիմք յանուն եկեղեցու» (էջ 5): Մինչդեռ ամէն մի հասուն մտքի տէր ուսումնասիրողի համար լոյսի պէս պարզ է, որ ժողովուրդը իր պետականութիւնը, քաղաքական ազատութիւնները կորցրել է օտար բռնատիրութիւնների լարած դաւերի հետեւանքով: Կորցնելով ազգային պետականութիւնը՝ նա հայոց եկեղեցու շնորհիւ ստեղծեց իր հոգեւոր թագաւորութիւնը, պահպանեց իր բարոյական դիմագիծն ու ազգային ընդհանրութիւնը, հայրենադաւան արժէքները: Մեղանշելով պատմական ստուգութեան դէմ՝ Դաւթեանը շարունակում է. «Յանուն Հայաստանում սեփական իշխանութեան հաստատման, քրիստոնէական եկեղեցին կործանեց Հայոց պետականութիւնը» (էջ 8): Հեղինակը կարծես բոլորովին ծանօթ չէ հայոց պատմութեանը, հակառակ պարագայում նա պէտք է գիտենար, որ իրականում եկեղեցին միշտ զօրակցել է հայոց պետականութեանը, հետեւողականօրէն պայքարել Սասանեան ար-

քաների հովանաւորութիւնը վայելող հեթանոսամետ ուժերի դէմ՝ երկիրը ձերբագրեծելով պառակտումից, ամրապնդելով պետութեան հիմքերը: Գրիգոր Լուսաւորիչը սատար էր Տրդատ Մեծի քաղաքական ջանքերին: Ներսէս Մեծ կաթողիկոսը նախարարների համախմբեց Արշակ Բ թագաւորի շուրջը, կարգաւորեց հայ-հռոմէական յարաբերութիւնները: Նա 354 թ. Արշակ Բ-ի ու նախարարների մասնակցութեամբ Տարօն գաւառի Աշտիշատ ւանում հրաւիրեց հայոց առաջին եկեղեցաժողովը, որի սահմանած բարեփոխումները նպաստեցին ժողովրդի միասնութեանը, պետութեան հիմքերի ամրակայմանը: Ներսէս Մեծը օրհասական պահին նախարարներին համախմբեց Փռռանձեն թագուհու շուրջ, ապա սատարեց Պապ թագաւորին: Մի՞թե իր ձեռնարկումներով նա միտած էր կործանելու հայոց թագաւորութիւնը:

Գիտական անպատեհութիւն է հեղինակի պնդումը, որ իբր հայ եկեղեցին «թուլացնելով, ապա նաեւ կործանելով համահայկական պետականութիւնը, կարողա-

452 թ. սկիզբ
Հ ա զ - կերտ Բ.-ն Հայոց ապստամբութեան պատճառները քննելու եւ յանցաւորներին պատիժ սահմանելու համար իր ձեռնանոցում «հարցուփորձի ատեան է կազմում»: Պատասխան են տալիս հայ հոգեւորականները եւ ապստամբ նախարարները: Դատը վարում է հազարապետը: Հակա-

պետական խռովութիւն բարձրացնելու մէջ մեղաւոր ճանաչուած 35 նախարարներ դատապարտուում են երկարաժամկէտ (ցմահ) բանտարկութեան: Նախկին մարզպան Վասակ Սիւնին սկզբնական շրջանում ապստամբութիւնը փաստացի կազմակերպելու եւ ղեկավարելու, ապա պաշտօնական պարտականութիւնների մէջ թերանալու, ինչպէս

նաեւ պետական հարկերը իւրացնելու մեղադրանքով Պարսից թագաւորի կողմից դատապարտուում է մահւան (Եղիշէ): Սակայն Փարպեցին ասում է, որ Վասակը, աստիճանագրկուած եւ պատուազրկուած մի քանի տարի ապրում է արքունիքում եւ մեռնում հոգեկան ծանր ապրումներից: Անգղում եւ Ջարեհաւանում մոգերին սպանելու եւ ատրուշանը ջրով

հանգցնելու յանցանքն ապացուցուած համարելով՝ կալանուած հայ հոգեւորականները դատապարտուում են մահւան:

ցել է հասնել նրան, որ դա վերագրի օտար պետութիւններին» (էջ 13): Յեղիմակը բնագրով չի տիրապետում սկզբնաղբիւրներին եւ գերի մնալով իր կանխակալ մտահայեցութեանը՝ յանգում է անհեթեթութեան: Մի՞թէ պարզ չէ, որ 428 թ. հայոց թագաւորութիւնը վերացւեց Սասանեան արքայի կամքով, իսկ եկեղեցու գլուխը՝ Սահակ կաթողիկոսը, կտրուկ դէմ կանգնեց դրան՝ ծառանալով պարսից թագաւորական ատեանի վճռի դէմ:

Անլուրջ է կարծել, որ Յագկերտ II արքան հայոց հանդէպ գործադրած ձուլող քաղաքականութեամբ «մտադիր էր վերջնականապէս մարել համաիրանական գահի նկատմամբ հայերի ունեցած յաւակնութիւնները, Սասանեան պետութեան թագին տիրանալու՝ նրանցից բխող վտանգը» (էջ 25-26): Մի՞թէ մասնատուած Յայաստանն այնքան ուժեղ էր, որ ի զօրու էր յաղթել Սասանեան պետութեանը, ինչը չէին կարողանում իրագործել անգամ Յռոմի, ապա նաեւ քիւզանդական տիրակալները: Աւելին. Դաւթեանը կարծում է, որ իբր Աւարայրի ճակատամարտում պարսկական 90-հազարանոց զօրքի կէսը հայեր էին, որոնք ուխտապահների զօրքի հետ «կրկնակի անգամ գերազանցում էին պարսիկներին» (էջ 41): Ստացւում է, որ Յագկերտն աւելի շատ վստահում էր հայ զինւորներին, քան իր զօրքին, եւ որ այդ մարտում հիմնականում հայերն էին մարտնչում հայերի դէմ:

Հիմնագուրկ է նաեւ հեղինակի կարծիքը, որ իբր «428-ից մինչեւ 450 թւականները Յայոց եկեղեցին յամառօրէն պատերազմ է հրահրում» (էջ 48): Մի՞թէ եկեղեցին պատերազմ էր բորբոքում, որպէսզի կործանի՞ երկիրն ու ժողովրդին, նաեւ իրե՞ն: Ընդհակառակը, եկեղեցին ջանում էր ապահովել խաղաղակեցութիւնը երկրում, որն ալեկոծում էր Յագկեր-

տի կրօնահալած քաղաքականութեան պատճառով: Դաւթեանն այնքան վստահ է իր «գիտունութեան» մէջ, որ անգամ հարկ չի համարել խորամուխ լինել սկզբնաղբիւրների եւ գիտական գրականութեան մէջ: Ըստ նրա՝ Սասանեան պաշտօնեայ Դենշապուհի՝ 450 թ. Յայաստանում անցկացրած աշխարհագիրն ուղղած էր առաջին հերթին Լուսաւորչի տոհմի դէմ, քանի որ Դենշապուհը գիտեր, որ այդ տոհմը «չափազանց անկուշտ» մղումներով կամենում էր դառնալ երկրի խոշորագոյն աւատատէրը: Եւ իբր սկսած IV դ. կեսերից՝ Յայոց Միջնաշխարհի 15 գաւառներ Լուսաւորչի տան սեփականութիւնն էին (էջ 62): Կուրացած իր կանխակալ պատմահայեցութեամբ՝ նա չի կամենում հասկանալ, որ Լուսաւորչի տոհմը 439թ.՝ Սահակ կաթողիկոսի վախճանւելուց յետոյ, արդէն մարել էր: Յայոց Միջնաշխարհի (Այրարատի) գաւառների մեծ մասին տիրում էին Արշակունիները: Նշեալ 15 գաւառներն Արշակունիների «ոստան»-ի այն շրջաններն էին, որոնք ենթակայ էին կաթողիկոսների սոսկ «գործակալական» իշխանութեանը՝ «մեծի դատավարութեանը»:

Առողջ բանականութեանն ու գիտական բարոյականութեանը անյարիր է նաեւ հեղինակի պնդումը, որ իբր Յագկերտ II-ի՝ հայերին պարտադրած հաւատափոխութիւնը «եկեղեցուն չափազանց հարկաւոր եղաւ» (էջ 65): Մի՞թէ եկեղեցին կարող էր դիմել ինքնասպանութեան՝ կրօնափոխել տալով իր հօտին եւ գրկելով իրեն յենարանից:

Շարունակելով իր յախուռն «տեսութիւնները»՝ Դաւթեանը գրում է, որ իբր 450 թ. վերջին եւ 451 թ. սկզբին աւարտում է պարսիկների դէմ հայերի ապստամբութիւնը, եւ սկսւում է «բացայայտ եւ զինւած պայքար» Վարդանանց եւ Վասակեանց միջեւ:

Եկեղեցին իւրայիններով դուրս է գալիս Վասակ Սիւնու դէմ (էջ 68): Ստացւում է, որ եկեղեցին պայքարում էր ոչ թէ Սասանեան բռնատիրութեան, այլ սոսկ հայերի (Վասակի ու նրա հետեւորդների) դէմ: Ըստ հեղինակի՝ հայոց թագաւորութիւնը վերականգնւելու Վասակի ձգտմանը ոչ այնքան Տիգրանն էր խոչընդոտում, որքան եկեղեցականներն ու Վարդանանք (էջ 72): Այնինչ վերջիններս պայքարում էին երկրի ինքնուրոյնութեան, հաւատի պահպանման համար, որոնք կարող էին ապահովել անկախ թագաւորութեան գոյութեամբ: Եկեղեցին եւ Վասակ մարզպանը գործում էին համադաշն մինչեւ այն պահը, երբ վերջինս, թիրելով շարժման մասնակիցների ուխտը, հակեց պարսիկների կողմը: Բացայայտ սխալ է նաեւ հեղինակի կարծիքը, որ իբր խաղխաղում, Աղւանքում Վարդան Մամիկոնեանի տարած յաղթանակներն ամրապնդւեցին Վասակի դիւանագիտութեան շնորհիւ (էջ 84): Մինչդեռ յայտնի իրողութիւն է, որ հէնց խաղխաղում հայոց զօրքի մղած մարտերի եռուն պահին էր, որ Վասակը լքեց ապստամբներին:

Հիմնից գուրկ է հեղինակի ենթադրութիւնը, որ Վարդան զօրավարը ազգային գործիչ չէր, եւ իբր նրա «պայքարը յանուն որեւէ գաղափարի չի երեւում այնքան ժամանակ, քանի եկեղեցին ինքը թշնամի չի գտնում ու Վարդանին թշնամու դէմ կռիւ մղում: Իսկ թշնամին եկեղեցու թշնամին էր՝ Վասակ Սիւնին» (էջ 88): Մի՞թէ գաղափարը չէր ոգեշնչում ու անձնագոհ պատերազմի դաշտնետում այդ քաջապանծ հայորդուն, որի զօրավարական աւիւնը մեր պետական, ռազմական յարատեւ փառքերից է: Դաւթեանը շեշտադրում է նոյն կարծիքը, գրելով, որ իբր «Վարդանի արածը երբայրասպանութիւն էր, ոչ թէ հայրենասիրութիւն» (էջ 94): Արդեօք

յանուն հայրենի եզերքի, հարազատ ժողովրդի ինքնութեան Սասանեան զօրքի դէմ մղած մարտուն կեանքը զոհաբերելը եղբայրասպանութիւն էր:

Յեղիմակի կարծիքով ազատագրական պատերազմում եկեղեցու համար «կարելորդ արտօնութիւնների վերականգնումն էր, ոչ թէ դաւանանքի ազատութիւնը» (էջ 99): Սակայն նա չի հասկանում, որ առանց դաւանանքը պահպանելու, եկեղեցին կորցնելու էր իր ոտքի տակի հողը, երկրում վերացնելու էին քրիստոնէացւած սովորութային իրաւունքն ու ազգային օրինակարգը: 450-451 թթ. ազատագրական պատերազմի մասին իր թիւր գաղափարը զարգացնելով՝ Դաւթեանը կարծում է, որ «Տղմուտի ափին պարսիկները պիտի կանխէին Յայոց զօրքի հաւանական ներխուժումը Պարսից երկիր», եւ իբր Աւարայրում պարսիկներն աւելի շատ պաշտպանող կողմ էին, հայերի յաղթանակի դէպքում «վտանգ էր կախում անմիջապէս Տիգրանի վրայ» (էջ 105-106, 122): Անշուշտ, անկաշառ խղճի տէր ամէն մի հետազօտող հասկանում է, որ հզօրագօր հակառակորդի դէմ անհաւասար մարտի մէջ մտած եւ բազում մարտերի բովով անցած Վարդանը չէր տարւի նման ցնորական գաղափարով: Սակայն հեղիմակը կամենում է, որ Վարդանը լինի այնպիսին, ինչպիսին ինքը՝ Դաւթեանն է ցանկա-

նում: Բայց պատմութիւնը հեղիմակին նման իրաւունք չի տալիս:

Դաւթեանն անհեթեթութեան է հասնում, գրելով, որ Գրիգոր Լուսաւորիչն ու նրա տոհմը «ագրեսիւ շտապողականութեամբ» ու անողոր ձեւով առաջին հերթին զէնքով էին «խլացնում Յայոց աշխարհը», ինչպէս հետագայում Ամերիկայում կատարեցին կոնկիստադորները, որոնք «նախակարապետ ունէին Գրիգոր Լուսաւորիչին...» (էջ 183): Եւ իբր, Յայաստանում քրիստոնէութիւնը տարածել է «Տրդատ-Գրիգորեան, միայն վանդալներին յատուկ բռնութիւններով, աւերածութեամբ» (էջ 324, 339): Նկատենք, որ թէւ Ազաթանգեղոսը գրում է, որ Տրդատն ու Գրիգորը զօրքի գլուխ անցած աւերում էին մեհեանները, սակայն իրականում հեթանոսական պաշտամունքային կառոյցները չեն աւերել, վերածել են եկեղեցիների: IV-V դարերի հայկական եկեղեցիները՝ Երերոյքը Շիրակում, Քասախի եկեղեցին Ապարանի շրջանում, Ծիծառնավանքը՝ Սիւնիքի Աղահեճք գաւառում (Լաչինի շրջան), եւ ուրիշ եկեղեցիներ իրենց յօրինածքով մեհեանական կառոյցների կրկնութիւնն են:

Յեղիմակը շարունակում է մտացածին ու յախուռն մտքերը, առանց գիտական խղճի դոյզմին չնշոյլի գրելով. «Յայկական քաղաքակրթունը ոչնչացնելուց, հայոց պետականութեան կործանմանը նպաստելուց յետոյ, բնօրանից ժողովրդի արտահոսք սկզբնաւորելը» հայ ժողովրդին եկեղեցու հասցրած խոշոր վնասներից մէկն էր (էջ 207): Պատմական ճշմարտութիւնը պէտք է լինի փաստարկած ու անաչառ: Մինչդէռ Դաւթեանը շարունակում է իր կեղծիքների յորձանքը՝ ամէն կերպ ջանալով սեւացնել եկեղեցուն, մեղանչելով պատմութեան առջեւ: Մի՞թէ Սահակ-Մաշտոցեան լուսանորոգ ձեռնարկումնե-

րը հայոց քաղաքակրթութեան ոչնչացում էին: Եկեղեցին դրանց միջոցով ժողովրդին աւելի ամուր համախմբեց ու կապեց իր հողին, ջրին, իմաստաւորեց նրա անցեալն ու ներկան, եկեղեցու կամարների տակ նորովի թեւածեց ազգային ոգին: Եկեղեցին ինչո՞ւ պէտք է ժողովրդի արտահոսք սկզբնաւորէր. որպէսզի իրեն զրկէ՞ր յենարանից:

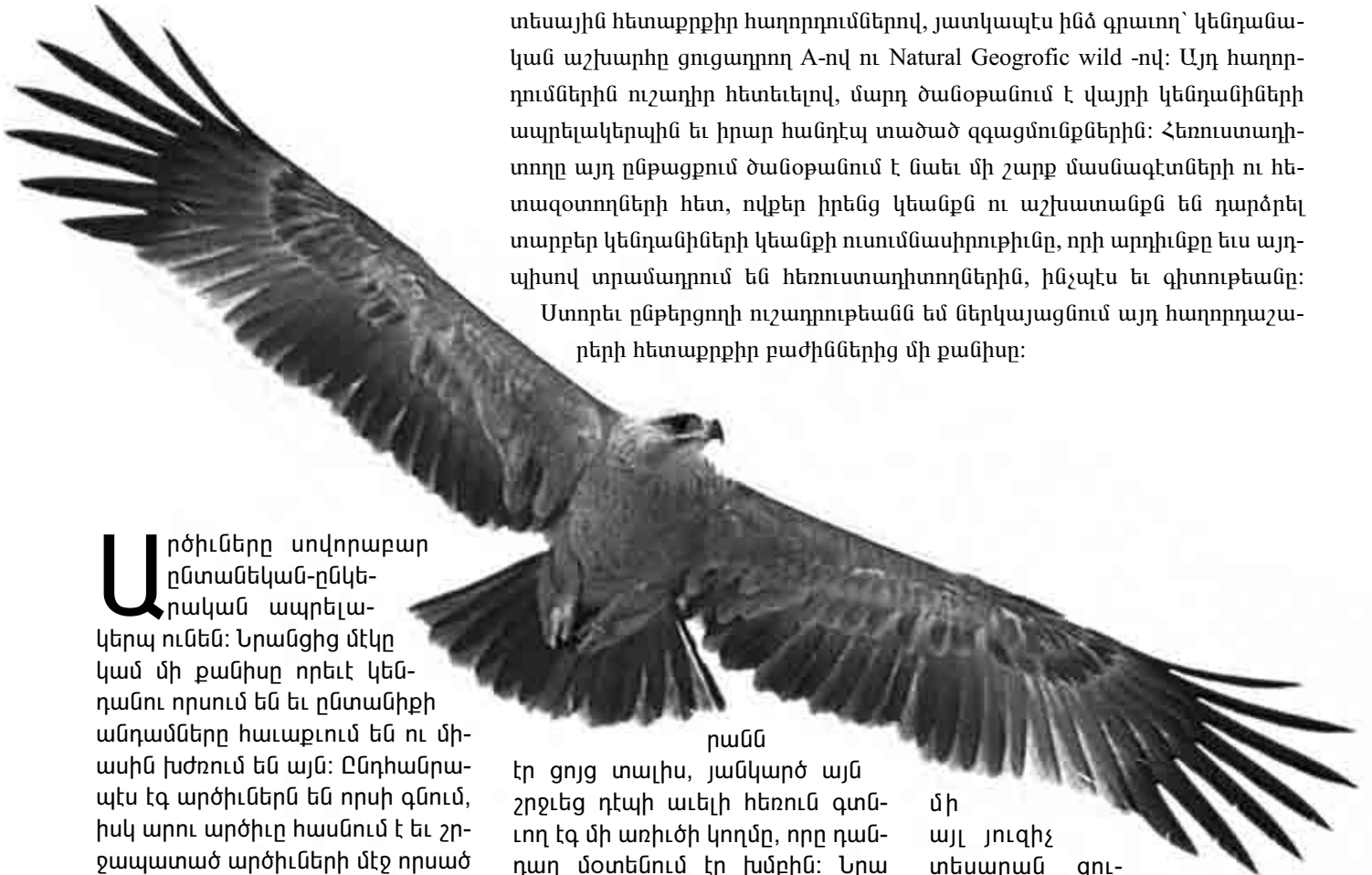
Դաւթեանի կարծիքով հայոց եկեղեցուն հարկաւոր էր «հայ ժողովուրդ, բայց ոչ Յայոց պետութիւն» (էջ 248): Մի՞թէ Եկեղեցին մերժում էր հայոց պետականութիւնը, որպէսզի իրեն ու իր հօտին զրկի՞ պաշտպանից եւ մատնի օրհասների: Եկեղեցին միշտ նւիրագործում էր հայոց թագաւորութիւնն ու նրա վարած քաղաքականութիւնը: Յեղիմակը անհեթեթութեան է հասնում, գրելով, որ իբր սելջուկ-թիւրքերի աշխարհակործան արշաւանքների ժամանակ հայ եկեղեցու համար «վտանգը միայն հայոց պետութեան վերականգնումն էր» (էջ 250): Նոյն յանգով նա կարծում է, որ եկեղեցին «խեղդել» է Յայոց պետականութեան գաղափարը (էջ 265), որ իբր հայ գրականութեան մէջ «չունենք գոնէ մի երկ, որով Յայոց թագաւոր է փառաբանել» (էջ 268): Յիշենք, թէ ինչ է գրում X դ. մատենագիր Խոսրով Անձեւացին. «Թագաւոր զնմանութիւն Աստուածոյ, բերէ յինքեան ի վերայ ի երկրի...»: Նրա շնորհատուն որդին՝ Գրիգոր Նարեկացին, «Մեկնութիւն Երգոց Երգոյն» երկում նշում է, որ «Քրիստոսի հրամանն է՝ հնազանդ լինել թագաւորաց իբրեւ Աստուածոյ»: Յիշենք նաեւ Մովսէս Խորենացու, Թովմա Արծրունու, Յովհաննէս Դրասխանակերտցու, Ասողիկի եւ միւս պատմագիրների դրուատալից խօսքերը հայոց թագաւորների մասին:

ԴԱԺԱՆ ԳԱՉԱՆՆԵՐԸ ՆՈՒՐԲ ԶԳԱՅՄՈՒՆՔՆԵՐ ՈՒՆԵՆ

Լեւոն Ահարոնեան

Ընդհանրապես դեռ մանուկ հասակից միշտ հետաքրքրված եմ եղել կենդանիներով, նրանց ապրելակերպով ու միջավայրով: Անցեալ ամառ, երբ բուժման նպատակով Փարիզում էի, պարապուրթիմս լցնում էի հեռուստատեսային հետաքրքիր հաղորդումներով, յատկապես ինձ գրատող՝ կենդանական աշխարհը ցուցադրող A-ով ու Natural Geographic wild -ով: Այդ հաղորդումներին ուշադիր հետեւելով, մարդ ծանօթանում է վայրի կենդանիների ապրելակերպին եւ իրար հանդէպ տաժած զգացմունքներին: Հեռուստատիտողը այդ ընթացքում ծանօթանում է նաեւ մի շարք մասնագետների ու հետազոտողների հետ, ովքեր իրենց կեանքն ու աշխատանքն են դարձրել տարբեր կենդանիների կեանքի ուսումնասիրութիւնը, որի արդիւնքը եւս այդպիսով տրամադրում են հեռուստատիտողներին, ինչպէս եւ գիտութեանը:

Ստորեւ ընթերցողի ուշադրութեանն են ներկայացնում այդ հաղորդաշարերի հետաքրքիր բաժիններից մի քանիսը:

Արծիւները սովորաբար ընտանեկան-ընկերական ապրելակերպ ունեն: Նրանցից մէկը կամ մի քանիսը որեւէ կենդանու որսում են եւ ընտանիքի անդամները հաւաքում են ու միասին խժռում են այն: Ընդհանրապես էգ արծիւներն են որսի գնում, իսկ արու արծիւը հասնում է եւ շրջապատած արծիւների մէջ որսած կենդանու մօտ մի տեղ է բացում, որ նա հանգիստ ուտի, ապա նրանից յետոյ հերթը հասնում է միւս արծիւներին եւ նրանց շրջապատած գիշատիչ այլ գազաններին՝ աղւեսներին, գայլերին ու անգղերին: Այս ընթացքում, եթէ պատահաբար մի ուրիշ՝ օրինակ առիւծ, որ այդ որսորդ ընտանիքի անդամը չէ, ուզենայ մօտենալ եւ ուտել, անհնար է, որ նրան թոյլ տան: Նա պիտի սպասի, մինչեւ ընտանիքի անդամները կշտանան, յետոյ միայն ինքը մօտենայ եւ մնացորդն ուտի:

Երբ տեսախցիկն այս տեսա-

րանն

էր ցոյց տալիս, յանկարծ այն շրջեց դէպի աւելի հեռուն գտնուող էգ մի առիւծի կողմը, որը դանդաղ մօտենում էր խմբին: Նրա քայլածքն անբնական էր, եւ երբ աւելի մօտեցաւ խմբին, արդէն պարզ երեւաց, որ նա միայն իր երկու թաթերով է քայլում եւ զոյգ ոտքերն էլ անդամալոյծ էին: Նա իր մարմինը մի կերպ քարշ տւեց մինչեւ հասաւ խմբին: Ակնյայտ էր, որ նա պատկանում էր նոյն ընտանիքին: Հետաքրքիրն այն էր, որ նրա բարեկամ առիւծներն ամեն մէկը մի տեսակ նրան շօշափելով, ասես, բարի գալուստ էին ասում նրան եւ ճամբան բացում դէպի որսը, որպէսզի նա էլ ուտի եւ անբաժին չմնայ: Նկարահանողը մի ուրիշ տեղ այդ վայրի գազանից

մի այլ յուզիչ տեսարան ցուցադրեց: Անդամալոյծ այդ առիւծը չէր կարողանում զառիվերը բարձրանար ու իր ընտանիքի անդամներին միանար: Այդ պահին մի ուրիշ առիւծ, նրա աղմուկի ձայնը լսելով, մօտեցաւ եւ նրան ուղեկցեց հարթ մի ճանապարհով գնալու: Այս ամենը ապացուցեց է այն բանի, որ նոյնիսկ գազան առիւծները նուրբ զգացմունքներով կապւած են միմեանց, հարկ եղած դէպքում օգնում են իրար, իսկ ընտանիքի տկար անդամին անպայման աջակցութիւն ցուցաբերում:

Ամերիկացի Ջորջ Թելլորն իր

մեքենայով միշտ շրջում էր անտառներում կամ էլ անապատներում: Նա, չգիտես ինչպէս, յաջողել էր մօտենալ մի վագրի, որին կոչում էր Թայգըր (*վագր* անգլերէն լեզուով): Մի օր տեսնում ենք, որ Թայգըրը ծննդաբերութեան մէջ է, եւ իրար յետեւից չորս ձագ է ծնում, որոնցից երեքը բնական վագրի գոյն ունէին՝ բաց սրճագոյն եւ սեւ գծեր, իսկ մէկը սպիտակ էր՝ սեւ գծերով: Թէյլորը նրան կոչում է «Վայթի» (*սպիտակ*): Մայր վագրը՝ Թայգըրն ուզում էր փոխել ձագերի տեղը եւ այդ ընթացքում ձագերից մէկը մեռնում է. մայրը նրան իր բերանով բռնում է, մի քանի անգամ շարժում, եւ երբ վստահանում է, որ ողջ չէ, նրան ցած է դնում, եւ

միւս ձագերի փոխադրմանն է անցնում: Ջարմանալին այն էր, որ Թէյլորն այդ գործում օգնում էր Թայգըրին: Առհասարակ կենդանիները, երբ ձագ են ունենում, ոչ մի կենդանու թոյլ չեն տալիս մօտենալ իրենց նորածին ձագերին, սակայն Թայգըրի եւ Թէյլորի մտերմութիւնը շատ իւրայատուկ էր: Մի քանի օր յետոյ, մի ուրիշ հաղորդման մէջ, արդէն տեսայ, որ Վայթին՝ Թայգըրի սպիտակ ձագուկը մեծացել եւ ծննդաբերում էր, եւ նորից Թէյլորը նրա կողքին եւ նրա ձագերին էր խնամում էր. Ասես Թէյլորը մի քեռու պէս օգնում էր իր քրոջ երեխաներին: Այս պատկերները տեսնելուց յետոյ մտածեցի թէ իրօք մարդը կարող է ամենազօրեղ ու դաժան գազան-

ների հետ էլ շփուել ու ընկերանալ: Մամուլները՝ ներկայ փիղերի նախահայրերը, խոշոր կազմածքով, բարձր հասակով, հսկայ կենդանիներ էին, որոնք ապրել են վաղ նախնադարում: Այսօր այլեւս այդ մամուլներից չկան, եւ նրանց մասին վկայում են միայն գիտնականների պեղումների ընթացքում տեղ-տեղ յայտնաբերուած բրածոները եւ կմախքները: Հայաստանում եւս ըստ հնէաբան գիտնականների՝ նախքան Սեւանայ լճի գոյացումը, այդ տարածքում անտառ է եղել, ուր մամուլներ են ապրել: Այդ մասին վկայում են տարածքում յայտնաբերուած եւ Երեւանի բնապահպանութեան թանգարանում պահպանուող մամուլների ոսկոր-

ները :

Հեռուստատեսային մի հաղորդման ընթացքում ֆիլմը պատմում էր հենց այդ մամուլների մասին: Նրանց մի խումբը անցնում էր դաշտի միջով, երբ յանկարծ երկու վայրի վագրեր սկսեցին հետապնդել նրանց: Այդ վագրերը արտաքին տեսքով շատ տարբեր էին ներկայ վագրերից. նկատելի էին նրանց դուրս ցցած աջ ու ձախ խոշոր ժանիքները: Վագրերը քայլ առ քայլ հետեւում էին մամուլների խմբին եւ մի յարմար առիթով յարձակեցին նրանց վրայ: Մամուլներն իրենց փոքր ձագերին միշտ խմբի մէջ էին քայլեցնում եւ այդպիսով փորձում պաշտպանել նրանց: Իսկ վագրերի թիրախը հենց մամուլների ձագերն էին: Մամուլները խիստ դիմադրեցին, եւ արդիւնքում վագրերը մի երիտասարդ մամուլի վիրաւորելուց յետոյ ստիպւած փախուստի դիմեցին: Մամուլների խումբը դարձեալ միախմբեց եւ սկսեց գետի ափով քայլել, մինչեւ որ հասան գետի այն հատուածին, ուր ջուրն աւելի էր տարածուում եւ մամուլները կարծես գիտէին, որ ջուրն այդտեղ խոր չէ: Նրանք սկսեցին գետից անցնել ու շարժել դէպի մօտակայ անտառը: Բոլորը մէկը միւսի յետեւից գետն անցան, միայն վիրաւորւած երիտասարդ մամուլն էր, որ կանգ առաւ եւ չհետեւեց խմբին, նրա մայրն էլ մօտեցաւ ու կանգնեց վիրաւոր ձագի մօտ եւ մի քիչ տատանւելուց յետոյ մայրն ու ձագը միասին քայլելով գնացին անհարթ մի ճամբով: Չագը ծարաւ էր եւ մօտեցաւ ճահճին՝ կուտակւած ջրից խմելու: Մինչ մայրը քիչ հեռու, ցամաքի վրայ կանգնած սպասում էր, վիրաւոր ձագը ջուրը խմեց, սակայն երբ փորձեց մօր մօտ վերադառնալ, չկարողացաւ: Նրա ոտքերը սկսեցին խրել ճահճի մէջ. նա արդէն վտանգն զգում էր, եւ սկսեց գոռալ, կարծես մօրից օգնութիւն էր խնդրում: Միւս

կողմից էլ մայրն էր գոռում, բայց իզուր: Խեղճ ձագը իր մօր աչքերի առջեւ աստիճանաբար մխրձեց եւ ի վերջոյ կորաւ ճահճում: Այս պատկերը լաւապէս արտայայտում ու ցուցադրում էր այդ կենդանիների զգացական սերտ կապը:

Ընդհանուր առմամբ գայլերը վայրի կենդանիների մէջ իւրայատուկ են: Առհասարակ վայրի կենդանիները ուրիշ կենդանիներին որսում են միայն իրենց կշտացնելու համար, եւ երբ կուշտ են լինում միւս կենդանիներին անտեղի չեն յոշոտում: Այն ինչ գայլն այդպիսին չէ: Գայլը երբ յարձակում է մի խումբ ոչխարների վրայ, իրեն կշտացնող մի ոչխարով չի բաւարարւում, եւ բնագոյաբար աշխատում է բոլոր ոչխարներին էլ սպանել կամ վիրաւորել:

Ձէյմսը բնութեան սիրահար մի երիտասարդ է: Նա իր ընկերոջ հետ, որը նկարահանող է, գնում են անտառի խորքերը գայլերի խմբերն ուսումնասիրելու: Այս ուղեւորութիւններից մէկի ընթացքում, նրանք մեկնում են Ա.Ս.Ն.-ի Փենսիլւանիա նահանգի անտառները՝ գայլերին փնտրելու: Ձէյմսը լաւ գիտէր, որ անտառի ո՛ր մասում կարելի էր գտնել նրանց: Երկար չտեսեց եւ նրանք յաջողեցին գտնել տարբեր գոյներով գայլերի երեք խմբեր՝ սպիտակ, սեւ, եւ մոխրագոյն գայլեր: Նա գայլերին հանդիպելիս առանց որեւէ վախի, մի կտոր միս ձեռքին առած, մօտեցնում էր նրանց :

Գ ա յ լ է ր ը

սկզբում նրան տեսնելով, բնագոյաբար զգուշանում էին եւ պաշտպանական դիրք էին ընդունում, սակայն շատ չէր անցնում եւ նրանք մէկ-մէկ մօտեցնում էին եւ Ձէյմսի ձեռքից միսը վերցնում, եւ հենց այդ միջոցին էլ Ձէյմսը շոյում էր նրանց գլուխը: Գայլերին դա կարծես դուր էր գալիս, եւ նրանք սկսում էին պոչերը շարժել: Այդպիսով նա մտերմանում էր վայրի գազանների հետ եւ հետաքրքիր էր, որ ամենաառաջինը սպիտակ գայլերն էին ընտելանում Ձէյմսի հետ, նրանցից յետոյ մոխրագոյնները եւ ամենավերջում սեւ գայլերը, որոնք շատ աւելի զգուշաւոր էին: այդ Սպիտակ ու մոխրագոյն գայլերը սկսում են խաղալ Ձէյմսի հետ դաստիարակւած շան պէս, որոշները նոյնիսկ խաղի ժամանակ առիթ էին

գտնում Ջեյմսի երեսը լիզելու, որով իրենց երախտագիտութիւնն էին յայտնում:

Սա խօսումն վկան է այն բանի, որ մարդը ի զօրու է նոյնիսկ ամենադաժան վայրենի գազանի հետ կապ հաստատել եւ ընկերանալ:

Այս անգամ Ջեյմսը ուղեւորուում է Ա.Մ.Ն-ի Ալեասկա նահանգը՝ վայրի եւ հսկայ արջերին նկարահանելու: Նրա ընտրած վայրը մի գետ էր, ուր Սամոն ձկները ամռան վերջին լողում էին գետի ջրի հոսանքին հակառակ, որպէսզի հասնէին գետի ակունքը եւ յարմար վայրում իրենց սերմերը թափէին: Ջեյմսը հասել էր մի ջրվէժի, որը թափում էր ոչ շատ բարձրից եւ հենց այդ մասում էլ ձկներն անդադար փորձում էին վեր բարձրանալ եւ ջրից դուրս էին ցատկում: Եւ ահա այդ ջրվէժի լայնքում կանգնած էին մի քանի յաղթանդամ գրիզլի արջեր, որոնք հեշտութեամբ եւ առանց

որեւէ նեղութեան, բերանով բռնում էին ցատկող ձկներին: Ջրվէժի ներքեւում, ուր ջուրը տարածւում էր ու լայն տարածքով մէկ բաժան-բաժան դառնում, տասնեակ տարբեր տեսակի արջեր զբաղւած էին ձկնորսութեամբ: Նրանք Ջեյմսին բնաւ չէին նկատում եւ ոչ նրա վրայ էին յարձակւում եւ ոչ էլ հակառակը՝ վախենում նրանից: Ջեյմսը աստիճանաբար մօտենում էր արջերին, եւ ի վերջոյ յաջողում է մի քանի կտոր քաղցրեղէն տալ նրանցից մէկին եւ այդպիսով ընկերանալ նրա հետ: Ըստ երեւոյթին Ջեյմսը լաւապէս ուսումնասիրել էր նրանց եւ գիտեր թէ ինչպէս կարելի է այդ վայրի կենդանիների հետ մտերմանալ: Այդ արջն արդէն դարձել էր Ջեյմսի անբաժան ընկերը միշտ հետեւում էր նրան, եւ երբ Ալեասկայի բնապահպանութեան հաստատութեան պաշտօնեայ Ջուլին ուղղաթիռով իջաւ Ջեյմսի վրանի

մօտ, նա գրիզլի արջի հետ միասին Ջուլիին դիմաւորեց:

Սա եւս մի այլ օրինակն է մարդու եւ վայրի գազանի բարեկամութեան:

Մի այլ հաղորդում յատկացւել էր բեւեռային սպիտակ արջերին: Երբ սպիտակ արջերին եւ նրանց ապրած սառցապատ ու ձիւնածածկ վայրերն են ցուցադրում, դիտողն ակամայ զրամանում է թէ այդ կենդանին ինչպէ՞ս է այդ սառոյցների մէջ ապրում եւ ինչո՞վ է նա սնւում: Ահա մի պատկեր նրանց կեանքից: Սպիտակ արջը գնում է իր երկու քթոթներով, որոնք հետեւում էին իրենց մօրը: Մայր արջի շարժումները ցոյց էին տալիս թէ նա մի բան է փնտրում, եւ յանկարծ նա իր երկու ոտքերի վրայ կանգնում եւ ի ցոյց է դնում իր բարձր հասակը, եւ ապա երկու թաթերը բռունցք արած՝ հարւածում է ոտքերի տակի սառոյցներին: Սառոյցը ջարդուում է եւ արջը վայրկեանապէս մի խոշոր փոկ է բռնում եւ ջրից քաշում դուրս: Արջը եւ նրա քթոթներն անմիջապէս սկսում են խժռել նրան, մինչեւ որ կշտանում են:

Մի այլ տեղ դարձեալ մի սպիտակ արջ, մենակ քայլելիս, ձիւների մէջ կարծես մի բան էր փնտրում: Յանկարծ, նա կանգ առաւ եւ իր երկու թաթերով սկսեց փորել ձիւնը եւ արդիւնքում մի խոշոր փոկի սառած դիակը յայտնւեց, որը բաժին հասաւ պարոն արջին: Այդ պահին յիշեցի իրանական այն առածը, որ ասում է՝ ով ատամ տուեց հացն էլ կը տայ, եւ դա միեւնոյն է թէ որտեղ՝ անտառում, անապատում թէ սառցապատ բեւեռում: Բնութիւնը սպիտակ արջին տուել է այնպիսի ուժեղ զգայարան, որով նա նոյնիսկ կարողանում է գտնել սառոյցի տակ թաքնւած կենդանիներին եւ շօշափել ձիւնի տակ թաղւած փոկերին:

ՊԱՏԱՌԻ ՌՈԼԵՏ

Բաղադրույթին

Սերուցքով պանիր	2 ճ.գ
Ֆրանսիական սոուս	2 ճ.գ
Գազար	1 գալաթ մանրացրած
Սոխ կամ սոխուկ	2 հատ մանրացրած
Չալի կրծքամիս	150 գրամ եփած եւ մանրացրած
Լաւաշ (կամ բակետ) հաց	2 կտոր
Չազար	1 կապ

ՏՆՏԵՍՈՒՀՈՒ ԱՆԿԻՒՆ

ԽՈՐՀՈՒՐԳՆԵՐ ՏՆՏԵՍՈՒՀՈՒՆ

Քաթրին Եաղուրի

Պատրաստման եղանակ

Մի ափսեի մեջ սերուցքով պանիրն ու ֆրանսիական սոուսը խառնել եւ հաւասարապէս քսել հացի վրայ. հաւի, գազարի եւ սոխ կամ սոխուկի ու հազարի մանրացրածը լցնել հացի մեջ եւ պատառի պէս փաթաթել: Պատրաստած պատառը ֆոյլով փաթաթել եւ 30 րոպէ թողնել սառնարանում:

Պատառները սառնարանից հանելիս ֆոյլից հանել ու ռոլետի պէս կտրատել: Կարելի է պատառիկները զարդարել լոլիկով, թթու վարունգով կամ կանաչիով:

Բ Ա Ր Ի Ա խ Ո Ր Ժ Ա Կ

Այս համարում աշխատել ենք տեղադրել այնպիսի հետաքրքիր գիտելիքներ, որոնք կանանց աւելի են հետաքրքրում: Մաշկի թարմութիւնն ու գեղեցկութիւնը շատ կարեւոր է ժամանակակից կանանց համար, ուստի այս համարում առաջարկում ենք մի քանի հեշտ, արագ ու ոչ շատ մեծ ծախսերի նայող դիմակներ երեսի համար:

Այս նպատակով նախ պիտի ճանաչել մաշկի տեսակը, իսկ յետոյ պատրաստել տնային մրգերից յարմար դիմակներ, որոնք եթէ անգամ օգտակար էլ չլինեն, այնուամենայնիւ որեւէ վնաս չեն տայ ձեր մաշկին:

Արմաւի դիմակ

- 1 հատ վարունգ կեղելով, 1 կտոր հում գետնախնձոր կեղելով, 1ճ.գ. մաշի ծիլեր եւ վերջում 1 հատ արմաւ առանց կորիզի, իրար հետ լաւ խառնել եւ խառնուրդը 10 րոպէ թողնել երեսի վրայ: Նկատի ունեցէք, որ արմաւը իր բնոյթով տաք է եւ կարող է ալերգիա առաջացնել, ուստի աւելի լաւ է նախ այն փորձել երեսի մի փոքր հատուածի վրայ եւ վստահանալուց յետոյ միայն քսել ողջ երեսին: Այս դիմակը կարող էք օգտագործել ամսական մի կամ երկու անգամ:

Արքայախնձորի (ամանասի) դիմակ

- Հասած արքայախնձորը կեղելու ու լաւ հարել էլեկտրական հարիչով, այնպէս որ խմորածեւ զանգաւածի վերածուի, ապա դրան աւելացնել ալկոհոլ ու մէկ բաժակ արեւածաղկի իւղ: Օրը

մէկ անգամ 20-ից 30 րոպէ քսել երեսին, յետոյ սառը ջրով լւանալ: Այս դիմակն օգնում է պատանեկան բշտիկները յատկապէս ենթամաշկային ճարպային գնդերը վերացնել:

Ձւի սպիտակուցի դիմակ

- Ձւի սպիտակուցին հաւասար աւելացնել սպիտակ ալկոհոլ ու լաւ հարել, յետոյ մատների ծայրով քսել երեսին՝ ցածից վեր, ձախից աջ ու աջից ձախ տրորելով, մի քիչ սպասել մինչեւ դիմակը չորանայ երեսի վրայ, եւ շուրջ 20 րոպէից լւանալ:

Այս դիմակը վերացնում է երեսի կնճիռները:

Կիտրոնի դիմակ

- 1 հատ թարմ կիտրոնի հիւթ, 1 հատ ձի դեղնուց ու մի քանի կաթիլ արեւածաղկի իւղը խառնել եւ քսել երեսին եւ 15 րոպէից լւանալ: Այս դիմակն օգտակար է չոր մաշկ ունեցողներին:

Նարինջի դիմակ

- 1 հատ նարինջը կեղելու, հեռացնել նաեւ նրա միջի նուրբ թաղանթներն ու կորիզները, ապա այդ միջուկը քսել երեսին եւ 20 րոպէից լւանալ սառը ջրով: Նկատի ունեցէք, որ այս դիմակը օգնում է երեսի բշտիկների վերացմանը եւ յարմար չէ չոր մաշկի համար:

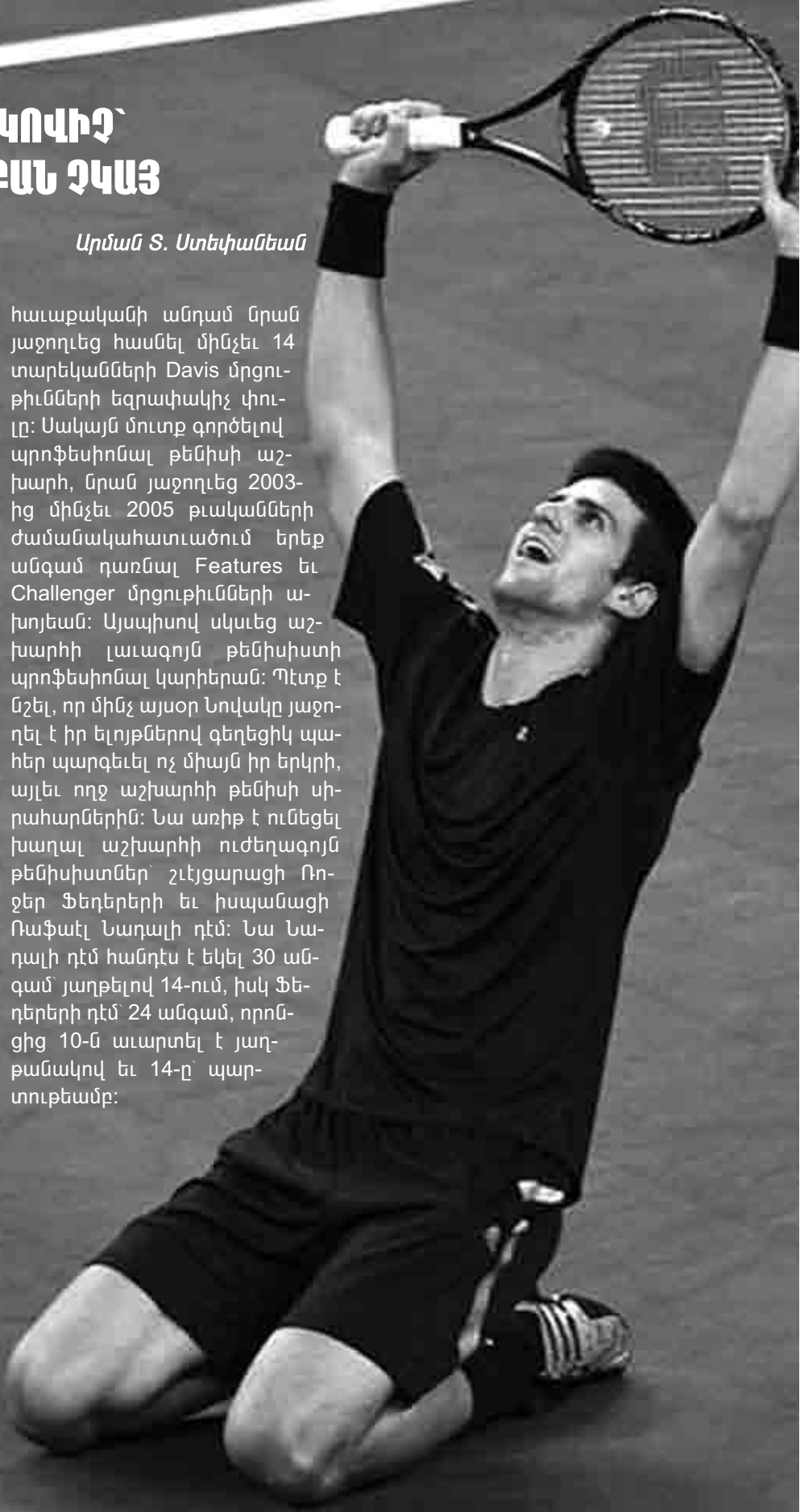
ՆՈՎԱԿ ՋՈԿՈՎԻՉ՝ ԱՆՀՆԱՐԻՆ ԲԱՆ ԶԿԱՅ

Արման Տ. Ստեփանեան

ATP վարկանիշային աղիւսակի առաջատար սերբ Նովակ Ջոկովիչը կարծում է, որ հնարաւոր է մէկ տարում յաղթող դուրս գալ «Մեծ Սաղաւարտ»-ի բոլոր 4 մրցաշարերից ու Օլիմպիական խաղերից: Այս մասին Նովակը յայտարարել է տարւայ լաւագոյն մարզիկ անւանակարգում հեղինակաւոր Laureus մրցանակին արժանանալուց յետոյ: «Այս տարի իմ նպատակը «Մեծ Սաղաւարտ»-ի մրցաշարում եւ Օլիմպիական խաղերում յաղթելն է: Անհնարին ոչինչ չկայ: Ես պէտք է լաւատես լինեմ, հաւատամ իմ ուժերին եւ տարբեր ծածկոյթով կորտերում յաղթանակներ տանելու հնարաւորութեանը», - ասել է 24-ամեայ թենիսիստը:

Նովակ Ջոկովիչը ծնւել է 1987-ի Մայիս 22-ին: Շահել է հինգ «Մեծ Սաղաւարտ»-ի singles կոչումները: Ինչպէս նաեւ 2008, 2011 եւ 2012 թւականների Աւստրալիայի Open, 2011 Wimbledon, եւ 2011 ԱՄՆ-ի Open մրցութիւնների յաղթողն է ճանաչւել: Ըստ շատերի նա առայժմ համարւում է աշխարհի լաւագոյն թենիսիստը: Բնակւելով Մոնտէ Կարլոյում նրա առաջին մարզիչն է եղել (մինչեւ 2006-ը) նախկին սլովակ թենիսիստ Մարիան Վաջդան: Ինչպէս աշխարհի միւս լաւագոյն թենիսիստ Ռոջեր Ֆեդերերը, Ջոկովիչն էլ շատ է սիրում տարբեր լեզուներ սովորել: Այժմ նա խօսում է սերբերէն, անգլերէն, գերմաներէն եւ իտալերէն լեզուներով: Թենիս խաղալը սկսել է ընդամենը 4 տարեկանից: Իսկ 2001-ին, որպէս Չարաւսլաւիայի թենիսի ազգային

հաւաքականի անդամ նրան յաջողեց հասնել մինչեւ 14 տարեկանների Davis մրցութիւնների եզրափակիչ փուլը: Սակայն մուտք գործելով պրոֆեսիոնալ թենիսի աշխարհ, նրան յաջողեց 2003-ից մինչեւ 2005 թւականների ժամանակահատուածում երեք անգամ դառնալ Features եւ Challenger մրցութիւնների ախոյեան: Այսպիսով սկսեց աշխարհի լաւագոյն թենիսիստի պրոֆեսիոնալ կարիերան: Պէտք է նշել, որ մինչ այսօր Նովակը յաջողել է իր ելոյթներով գեղեցիկ պահեր պարգեւել ոչ միայն իր երկրի, այլեւ ողջ աշխարհի թենիսի սիրահարներին: Նա առիթ է ունեցել խաղալ աշխարհի ուժեղագոյն թենիսիստներ՝ շւեյցարացի Ռոջեր Ֆեդերերի եւ իսպանացի Ռաֆաէլ Նադալի դէմ: Նա Նադալի դէմ հանդէս է եկել 30 անգամ յաղթելով 14-ում, իսկ Ֆեդերերի դէմ՝ 24 անգամ, որոնցից 10-ն ավարտել է յաղթանակով եւ 14-ը՝ պարտութեամբ:

ԳՆԻՐ ՆՐՔԵՐՉԻԿ ՅԱՅՏՆԻՐ ՄԱՐԶԱԴԱՇՏՈՒՄ

Զալցբուրգում կայանալիք Եւրոպա լիգայի 1/16 եզրափակիչ հանդիպմանը, որտեղ մրցելու են Խարկովի Մետալիստը եւ Ռեդ Բուլը, հնարաւոր է մասնակցել՝ գնելով նրբերչիկ: Այս մասին տեղեկացնում է ակտրիսական ակումբի պաշտօնական կայքը: Զալցբուրգում անցած շաբաթայ վերջում սկսել են յատուկ նրբերչիկներ վաճառել, որոնք մատուցում են

թղթե ամաններով, որոնց վրայ փակցած են կտրոններ: Հենց դրանք էլ թոյլ կը տան ցանկացողներին ներկայ գտնել Փետրուարի 16-ին կայանալիք հանդիպմանը: Թէ ինչ արժի նրբերչիկների մէկ բաժինը, աղբիւրը չի տեղեկացնում: Ռեդ Բուլը նման անսովոր քայլի է դիմել խիստ ցրտի պատճառով, որի հետեւեանքով, ենթադրում է, որ մարզադաշտն ամբողջութեամբ չլցւի:

ՂԱԶԱՐԵԱՆԸ ԿԱՐՈՂ Է ԴԱՌՆԱԼ ՀԱՅԱՍՏԱՆՅԻ ԱՌԱՋԻՆ ՍՈՒՄԵՐԱԿԻՐԸ

Եւրոպական երկրների սուսերամարտիկների համար օլիմպիական վարկանիշային վերջին մրցաշարը կանցկացւի Սլովակիայի մայրաքաղաք Բրատիսլաւայում՝ Ապրիլին: Հայաստանից մարտուղեակ կելնի

խոցասուսերակիր Միքայէլ Ղազարեանը: Այս մասին տեղեկացնում է ՀԱՕԿ-ի պաշտօնական կայքը: 25-ամեայ մարզիկի հետ նպատակային աշխատանք է կատարում Նորագաւիթի սուսերամարտի մարզադպրոցի տնօրէն, վաստակաւոր մարզիչ Ալեքսանդր Նաւասարդեանը: Երկեակը մրցավայր կը մեկնի առնազն առաջին կամ երկրորդ տեղը գրաւելու եւ ուղեգիր նւաճելու յոյսով: Խնդիրը բարդ է, բայց հնարաւոր է այն լուծել: Նշենք որ, անկախացած Հայաստանը դեռեւս ոչ մի սուսերակիր չի գործուղել օլիմպիական խաղեր: Եւրոպայի եւ աշխարհի պատանեկան ու երիտասարդական առաջնութիւններում մասնակիցներ կունենայ նաեւ Հայաստանը: Արժանիներին յայտնաբերելու նպատակով Բիւրեղաւանում զուգահեռաբար անցկացւեցին տարիքային նշած երկու խմբերի հանրապետական առաջնութիւնները: 119 մասնակիցների պայքարում կրկին աչքի ընկաւ երիտասարդ խոցասուսերակիր, Իրանում 2011թ.ին անցկացւած աշխարհի գաւաթի խաղարկութեան փուլային մրցաշարում երրորդը ճանաչւած Ռոբերտ Խաչատրեանը: Նա, ի դէպ, երիտասարդների համաշխարհային դասակարգման ցուցակում զբաղեցնում է 34-րդ հորիզոնականը: Եւրոպայի առաջնութիւնը տեղի կունենայ Խորաթիայում՝ Փետրուարին, իսկ աշխարհինը՝ Մոսկւայում՝ Մարտին:

ԿԱՐԳԱՊԱՀԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵՆ ԿԱՅԱՋՐԵՑ ԻՐ ՎՃԻՐԸ

Իրանի Բասկետբոլի ֆեդերացիայի Կարգապահական Կոմիտէն, Փետրուարի 5-ին կայացրեց իր վճիռը, ըստ որի Արարատի բասկետբոլիստուհի Թինա Իսայեանը 4 ամսով զրկւեց բասկետբոլի որեւէ մրցութեան մասնակցելու իրաւունքից եւ 5մլն ռիալ եւս տուգանեց:

ՇԱԽՄԱՏԻ ԳՊՐՈՅ ԵՐԵՎԱՆՈՒՄ

Գրոսմայստերներ Լեւոն Արոնեանն ու Գաբրիէլ Սարգսեանը Երեւանում գրոսմայստերական դպրոց են հիմնել: Գրոսմայստերների եւ Հայաստանի շախմատի ֆեդերացիայի նախաձեռնութեամբ հիմնւած այս կենտրոնի նպատակն է աջակցել շախմատի զարգացմանը 10-18 տարեկան խոստումնալից երեխաների համար: Լեւոնն ու Գաբրիէլը ծրագրում են կազմակերպել դասընթացներ երկրի առաւել տաղանդաւոր պատանի շախմատիստների համար: Դա վերաբերում է աշխարհի եւ Եւրոպայի առաջնութիւնների մրցանակակիրներին եւ այն շախմատիստներին, որոնք Հայաստանի առաջնութիւնում գրաւել են 1-2-րդ տեղերը: Արոնեանի ու Սարգսեանի հետ այս նախագծին կը մասնակցեն նաեւ այլ փորձառու մասնագէտներ:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1															
2															
3															
4															
5															
6															
7															
8															
9															
10															
11															
12															
13															
14															
15															

ՅՈՐԻՋՈՆԱԿԱՆ

- 1-Յայ անւանի գեղանկարիչ/1883-1956/:
- 2-Ունի ամէն սկիզբ - արքայական պաշտօնական ընդունարան:
- 3-Ստրկատիրական պատմական քաղաք Յիւսիսային Աֆրիկայում - գիւղական վարձու բանւոր:
- 4-Յարաբերական դերանուն - վախազու արտաքին ունեցող - հայ պանծալի հերոս զօրավար:
- 5-Նշմարել - բորբ, բարկ - խուզուած բաշ...
- 6-Թէ ինչ էր ուզում գիշերը կտրել քաջ Նազարը - բարձրութիւն - մօր անւանումներից:

- 7-Չամուսնացած տղայ - կազմում է կետերից - խոհանոցային սպասք:
- 8-Յայերեմի վերջածանցներից աշխատավայրի իմաստով - խարտեաշ - հսկայ:
- 9-Ժխտական ածանց - ոչ մէկ տեսակի - դէռ տաս չի դարձել:
- 10-Քանդելով յայտնաբերել - ջրային տարածք - հնում բրդէ երկար վերարկու՝ չէրքէզի նման:
- 11-Կտրուածքով դուրս բերուած ելուստ - ծէք արտադրող բուսական հատիկ:
- 12-Սաստիկ տաքանալը - կարճ անցումների համար շինուած փոքր ռազմանալ:
- 13-Կոտրուած ցուպ... - ծծօն - բարբառական՝ չորսմատանի փայտէ եղան:

- 14-Այլեւս - սպառնալիք՝ ճատրակում - լարաւոր նւագարան:
- 15-Ասում են երկրորդ ծնողն է - գրեական պիտոյք - մուգ կարմիր:

ՈՒՂՂԱՅԱՅԵԱՑ

- 1-Իրանահայ անւանի բանաստեղծ, գրաֆկանագէտ/1925-1994/:
- 2-Յաղթանակից յետոյ ծեռք բերուած գոյք - կապանքները խորտակել - նման:
- 3-Նուրբ աշխատանք - հոլովուած անձնական դերանուն - ...ն իրա թելովը, օձն իրա պորտովը թշնամի անունով չպէտք է մեր ծորերովն անց կենայ /Յ.Թումանեան/ - տնային միջատ:
- 4-Պտտող բոյսերը պահող յարմարանք - երկնականարի ամենաբարձր կէտը:
- 5-Յաւերի ընտանիքին պատկանող թռչուն - տաք կիսահագուստ - դա փրկելը՝ գլուխն ազատելու իմաստ ունի:
- 6-Բռնագրաւուած քաղաք Արցախի տարածքում - ինքը կարմիր է սիրտը սեւ:
- 7-Ոչ մարմնական/ուղղգր.սխալով/ - անձրեւի ժամանակ կալատեղիի փափուկ ցեխը:
- 8-Աշխատանք թափել - սպառազինելը:
- 9-Յիացական բացականչութիւն - գեղեցիկ քայլերով - զարմացական արտայայտութիւն:
- 10-Յայկ Նահապետի ծագումը բնորոշող բառ - վաղեմի:
- 11-Իր մասին մտածող - երաժշտական ոճ դասական երաժշտութեան մէջ, որ իր տարբերակներն ունի զանազան երկրներում/օտար/:
- 12-Գիւղական աշխատավայր - աղօթենք, որ ոչ ոքու գլխին չգայ:
- 13-Յոտաւետ ծաղիկ, որից ստացուում է նոյնպէս հոտաւետ իւղ - չկանխատեսուած, դէռ չտեսնուած:
- 14-Սրտին մօտիկ - չսիրել:
- 15-Սա էլ հագնելիք է - բացականչութիւն - դրամի միաւոր:

Անցեալ համարի պատասխանները

6	2	8	1	4	9	3	7	5
1	7	9	3	5	6	8	2	4
5	4	3	8	7	2	6	9	1
9	3	2	5	1	8	4	6	7
8	1	7	6	9	4	5	3	2
4	6	5	7	2	3	9	1	8
2	8	4	9	6	7	1	5	3
3	5	6	2	8	1	7	4	9
7	9	1	4	3	5	2	8	6

4	7	6	9	3	5	8	2	1
9	5	2	1	7	8	4	6	3
3	8	1	4	2	6	5	7	9
6	4	5	2	8	9	1	3	7
8	1	3	5	6	7	2	9	4
2	9	7	3	1	4	6	5	8
1	6	8	7	9	2	3	4	5
7	3	4	6	5	1	9	8	2
5	2	9	8	4	3	7	1	6

6	5	7	8	1	9	4	3	2
2	3	9	4	6	5	8	1	7
8	4	1	3	7	2	6	5	9
4	6	2	1	8	7	5	9	3
3	7	5	9	4	6	1	2	8
9	1	8	2	5	3	7	4	6
7	2	4	5	9	8	3	6	1
1	8	3	6	2	4	9	7	5
5	9	6	7	3	1	2	8	4

«Յոյս» երկշաբաթաբեր ըր Վաճառուում է

Իսֆահան
«Գեղարդ» գրախանուք Պրն. Ալֆրեդ Ղարախանեան
اصفهان، خیابان خاقانی، جنب مدرسه ارمن، پلاک ۴۴
تلفن: ۰۲۱۱۶۲۴۴۹۵۱

«Յոյս» երկշաբաթաբեր ըր Վաճառուում է

Թաւրիզ
-«Սաքօ» անուշարան Պրն. Կարէն Սարգսեան
تبریز، خیابان یارون آواک، قنادی ساکو
تلفن: ۰۴۱۱۵۵۵۲۰۷۶

«Յոյս» երկշաբաթաբեր ըր Վաճառուում է

«Րաֆֆի» գրախանուք
مجدیدیه، ۱۶ متری اول، کتابفروشی رافی-پلاک ۱۳۳
تلفن: ۸۸۴۰۵۲۸۰

«Յոյս» երկշաբաթաբեր ըր Վաճառուում է

«Lուրս» -ում
فروشگاه لوکس
پل تهران نو-روبروی شیرمرد پلاک ۷۴
تلفن: ۷۷۸۳۳۲۱۳

Art system

Arthur , Alen , Alex

فدماآ ماشینهای اداری

سرویس و تعمیر چاپگرهای لیزری جوهرافشان HP و سوزنی EPSON

تلفن: ۸۸۳۲۱۴۳۶-۷ و ۸۸۳۱۵۳۴۳-۴

فکس: ۸۸۸۳۳۰۰۰

آدرس: تهران، خیابان ایرانشهر جنوبی، پایین تراز خیابان سمیه،

شماره ۷، طبقه سوم، واحد ۵

ارمنستان با دوربین
رازمیک امیرخانیان

دوهفته‌نامه
اجتماعی فرهنگی

هویس

شماره ۱۱۷، ۳ اسفند ۱۳۹۰
سال پنجم

وارتان مامیکونیان، واساک سیونی، کلیسای ارمنی

صاحب امتیاز و مدیر مسؤول:
لئون آهارونیان

دبیر تحریریه: روبرت صافاریان

شورای نویسندگان:

کارمن آذریان

لیا خاچکیان

گارون سرکیسیان

آرمینه ملیک ایسرائلیان

مدیر هنری: لیا خاچکیان

ویراستار بخش فارسی: نسیم نجفی

وب سایت: کاجیک صافاریان

ورزش: آرمان در استپانیان

اشتراک: کاترین یعقوبی

نشانی: تهران، خیابان انقلاب، بین
ولی عصر و فلسطین، شماره ۱۰۴۸

تلفن: ۶۶۴۹۵۱۸۰

۶۶۴۹۲۶۹۳

تله-فاکس: ۶۶۴۹۵۲۰۸

نشانی وبسایت:

www.hooys.com

وبسایت فارسی:

http://farsi.hooys.com

پست الکترونیکی:

hooys@inbox.com

در این شماره

- ۲ در صفحات ارمنی این شماره
- ۴ وخامت مناسبات ایران-آذربایجان و تاثیر آن بر ارمنستان و قره‌باغ
- ۵ مهاجران ارمنی در ترکیه و روسیه (قسمت دوم)
- دژوینار در دیریان
- ۷ مقایسه با پاراجانف، دریچه‌ای برای شناخت بهتر سینمای علی حاتمی
- روبرت صافاریان
- ۱۰ عکس‌های رازمیک امیرخانیان
- ۱۲ نقش آفرینی زنان ایرانی ارمنی در انقلاب مشروطه
- حوری بربریان

بخش ارمنی

- ۲ انتشار فهرست دارایی‌های شورای خلیفه‌گری
- روبرت صافاریان
- ۴ دو مولف ارمنی برنده جایزه بین المللی کتاب دهه فجر
- ۵ جمعیت ارمنستان: ۲۸۷۱۵۰۹ نفر
- آریس قازینیان
- ۶ ایروان پایتخت بین المللی کتاب؟
- کولیا درهوانسیان

۸ وارتان مامیکونیان، واساک سیونی، کلیسای ارمنی

ر.ص.

- ۱۰ راه درست کدامست؟ راه وارتان یا راه واساک؟

واهه آنتانسیان

- ۱۰ وقایع نگاری نبرد آوارایر به روایت کتاب «جنگ وارتانانکی که نمی‌شناسیم»

- ۱۴ پاسخی به کتاب «جنگ وارتانانکی که نمی‌شناسیم»

- ۱۸ جانوران درنده هم احساسات لطیفی دارند

لئون آهارونیان

- ۲۲ آشپزی

- ۲۳ خانه‌داری

- ۲۴ ورزش

آرمان در استپانیان

- ۲۶ سرگرمی

گوشه‌هایی از آنچه در صفحات ارمنی این شماره هوئیس آمده است

ارمنستان تاریخی که در تصرف ایران بود توسط مرزبان‌هایی اداره می‌شد که از طرف دربار ایران تعیین می‌شدند. این مرزبان‌ها اختیارات وسیعی در اداره امور داخلی ارمنستان داشتند، اما به حکومت ایران خراج می‌دادند و نمی‌توانستند روابط خارجی مستقل داشته باشند. چند ده خاندان اشرافی که به ناخارار مشهور بودند هریک نیروهای نظامی و حکومت‌های محلی خود را داشتند. مرزبان ارمنستان می‌توانست ارمنی باشد. در دوره مورد بحث ما، واساک از خاندان سیونی مرزبان ارمنستان بود. او در ماجرای مقاومت در برابر خواست تغییر دین از سوی شاه ایران، نقش داشت و عملاً همراه جاثلیق ارمنستان این مقاومت را رهبری می‌کرد. اما در جریان جنگ آوارایر جانب ایرانیان را گرفت و از این رو نامش در تاریخ ارمنستان به عنوان خائن باقی ماند. پایان کار او تلخ و اندوهگین بود. چند سال بعد در دادگاه ساسانی به مرگ محکوم شد و به روایتی در شرایط فروپاشی روحی در گذشت.

اما در تاریخ‌نگاری معاصر ارمنی این تصویر سیاه‌وسفید از وارتان و واساک از سوی نویسندگانی چون لئو و آدونتس به چالش کشیده شده است. چهار سال پیش نیز کتابی در ارمنستان منتشر شده است به نام جنگ *واردانانکی* که نمی‌شناسیم و در آن از واساک به عنوان سیاستمداری مدیر یاد شده که اگر کلیسای ارمنی و خاندان مامیکونیان در برابرش در نمی‌آمدند می‌توانست پادشاهی ارمنستان را احیا کند. شاید مهم‌ترین نکته‌ای که در این دیدگاه مطرح می‌شود این است که جنگ آوارایر در شرایطی اتفاق افتاد که میان نماینده تام‌الاختیار درباره ساسانی و واساک سیونی، معاهده صلحی در منطقه‌ای نام پایتاکاران بسته شده بود که در آن ایران خواست تغییر دین را پس گرفته و عملاً به شرایط ارمنیان تن داده بود. برابر این دیدگاه، کلیسا با واساک و پادشاهی و مرزبانی قدرتمند او مخالف بود و به همین سبب با وجود برقراری معاهده‌ای به نفع ارمنیان، باز به جنگ با نیروهای ایران برخاست.

منبع اصلی وقایع مربوط به میانه سده پنجم میلادی و مناقشات میان حکومت ساسانی و ارمنیان، نوشته‌های یقیشه مورخ ارمنی است. اما یقیشه وقایع‌نگار کلیسا و خاندان مامیکونیان بوده و در کتابش از همان ابتدا نفرت خود را از واساک سیونی

واردانانک: مقاومت ارمنیان در برابر خواست تغییر دین در سده ۵ میلادی

روز ۱۶ فوریه *واردانانک* بود. *واردانانک* سالگرد واقعه تاریخی مقاومت ارمنیان در برابر فشار شاه ساسانی یزدگرد دوم برای پذیرش دین زرتشتی به جای مسیحیت در سده پنجم میلادی است. فشار شاه ایران برای برگرداندن ارامنه از دین‌شان در نهایت به جنگ آوارایر در سال ۴۵۱ در منطقه‌ای میان خوی و ماکوی کنونی انجامید. فرمانده نیروهای ارمنی در این جنگ، وارتان مامیکونیان نام داشت و به همین سبب سالگرد این واقعه به نام او *واردانانک* خوانده می‌شود و هر سال از سوی کلیسای ارمنی جشن گرفته می‌شود. نیروهای ارمنی در جنگ آوارایر شکست خوردند، اما مقاومت به صورت جنگ‌های پراکنده ادامه پیدا کرد و در نهایت دربار ساسانی از خواست تغییر دین ارمنیان گذشت و ارامنه به دین خود باقی ماندند. به همین سبب در یک نگاه کلان، حاصل جنگ، پیروزی ارمنیان بود و به کرسی نشاندن خواست‌شان.

اما ماجرای *واردانانک* با نام شخصیت تاریخی دیگری نیز گره خورده است که واساک سیونی است. واساک سیونی مرزبان ارمنستان بود. گفتنی است که در این دوره تاریخی بخشی از

جایزه بین‌المللی کتاب دهه فجر، برای دو نویسنده ارمنی

روز دوشنبه ۸ فوریه مراسم کتاب سال جمهوری اسلامی ایران و همین‌طور مراسم اعطای جایزه به مؤلفان کتاب‌هایی درباره ایران و ایرانیان در عرصه بین‌المللی، در تالار وحدت تهران با حضور رئیس‌جمهور احمدی‌نژاد برگزار شد. جمهوری ارمنستان نیز برای نخستین بار در این مراسم حضور داشت و توانست دو جایزه را از آن خود کند. یکی در عرصه زبان و ادبیات و دیگری در عرصه ترجمه. کتاب نخست، مجموعه جامعی از حکایت‌های ایرانی به زبان ارمنی است که توسط گئورگ آساتوریان تدوین و تهیه شده است و دیگری ترجمه کتابی است به نام *مقدمه‌ای بر تاریخ و فرهنگ مردم تالش*، که کار جمعی اعضای انجمن ایران‌شناسی ارمنستان به سرپرستی گارنیک آساتوریان به زبان روسی است.

گئورگ آساتوریان مترجم و گردآورنده مجموعه حکایت‌های ایرانی، در سال ۱۹۵۵ در تهران به دنیا آمده است. او در دبستان نائیری تهران درس خوانده و در سن دوازده سالگی با خانواده‌اش به ارمنستان مهاجرت کرده و تا امروز در آن‌جا ساکن است. آساتوریان اکنون استاد شرق‌شناسی دانشگاه دولتی ایروان است.

رفتنش غیرعادی است. نزدیک تر که می شود می بینیم دو پایش فلج هستند و روی دست هایش خود را به جلو می کشد. معلوم است که عضوی از خانواده گله شیرهاست. شیرهای دیگر به او نزدیک می شوند و هریک به شکلی با نوازش او محبت خود را بیان می کند. آن ها به او راه می دهند که به شکاری که مشغول خوردنش هستند نزدیک شود و تغذیه کند. این صحنه نشان می دهد که جانوران درنده ای مانند شیر نیز از احساسات لطیف و محبت آمیز تهی نیستند.

تصویری که در شروع این مطلب توصیف شد بخشی از نوشته لئون آهارونیان است درباره حضور احساس محبت و همدلی در جانوران درنده که با ذکر مثال های فراوان از انواع جانوران مانند گرگ ها، پلنگ ها، خرس ها و عقاب ها سعی در اثبات آن دارد.

انتشار فهرست دارایی های شورای خلیفه گری ارمنه

شورای خلیفه گری ارمنه تهران فهرست دارایی های خود را که اتفاقاً فهرست مختصری هم هست اعلام کرده است. این کار در راستای شفاف سازی شیوه کار شورای خلیفه گری صورت گرفته تا کسانی که ابهامی درباره نوع استفاده از این دارایی ها و اصولاً مقدار آن دارند بتوانند تصویر روشنی از املاک شورا به دست بیاورند. علاوه بر این، بررسی دقیق بودجه های سالانه و فهرست املاک ارگان های اداری جامعه ارمنه می تواند به تحلیل اجتماعی آن نیز کمک کند.

عضو تیم بسکتبال آرارات به چهار ماه محرومیت از شرکت در مسابقات محکوم شد

کمیته انضباطی فدراسیون بسکتبال زنان، بازیگر تیم بسکتبال دختران آرارات به نام ادنا ایسایان را به چهار ماه محرومیت از شرکت در مسابقات و پنج میلیون ریال جریمه نقدی محکوم کرد. ایسایان در مسابقه تیم آرارات با تیم مهرآمین قزوین، با داور مسابقه (خانم بابایی) درگیر شده و او را هل داده بود. تیم آرارات با انتشار اطلاعیه ای بر پابند بودن تیم و بازیکنان آن به اصول اخلاقی بازی پافشاری کرده و در ضمن، حادثه ای پیش آمده را ناشی از فشارهای روانی و جوی که پیرامون تیم بسکتبال آرارات به وجود آمده بود دانسته است.

جدی روبه روست. کولیا درهوانسیان نگاهی انتقادی دارد به وضعیت کتاب در این کشور. او از قول دوست نویسنده اش که ساکن شهر اجمیادزین در نزدیکی ایروان است می نویسد که در سال های اخیر، کتاب خانه های عمومی شهر به کودکان ها منتقل شده اند و ساختمان های آن ها برای کاربری های دیگر اجاره داده شده است. شهر اکنون یک کتاب خانه عمومی بیشتر ندارد. در نبود کتاب خانه های مجهز و به روز، تنها راه دسترسی به کتاب های جدید ارمنی زبان برای دوست اجمیادزینی نویسنده، خرید کتاب است. که آن هم با توجه به وضع اقتصادی نابه سامان بسیاری از شهروندان چندان عملی نیست و به خرید چند کتاب محدود می شود.

دلیل این امر چیست؟ وضعیت اقتصادی مردم، نبود وقت و اوقات فراغت برای مطالعه و نبود پول برای خرید کتاب مسلماً در این میان نقشی دارد. همین طور عدم اختصاص بودجه کافی از سوی دولت به امر کتاب خوانی و کتاب داری. هر چه هست، شاید پایتخت بین المللی کتاب شدن ایروان، کمک کند تا توجه بیشتری به کتاب خوانی شود.

حیوانات درنده هم احساسات لطیفی دارند

تصویری از یک مستند حیات وحش تلویزیونی: نرّه شیری آرام به گله شیرها نزدیک می شود. راه

اعلام می کند و از این رو بی طرفی اش به عنوان تاریخ نگار مورد چون و چراست.

انتشار کتاب جنگ واردانانکی که نمی شناسیم نوشته هاملت داوتیان، انعکاس گسترده ای در مطبوعات ارمنستان داشت. بسیاری ادعاهای کتاب را گزافه گویانه دانستند و مورد انتقاد قرار دادند. در نوشته ای که در بخش ارمنی این شماره آمده است، دکتر و. م. واتانیان، دکتر علوم تاریخ، طی مقاله ای با این ادعای داوتیان که گویی کلیسای ارمنی با اعاده حکومت مستقل ارمنستان مخالف بوده است به مخالفت می پردازد، و به نمونه هایی از همزایی و همکاری شاهان ارمنی و کلیسا اشاره می کند. از جمله به این واقعیت تاریخی که گریگور لوساواریچ، آورنده مسیحیت به ارمنستان و تبدیل کننده آن به دین رسمی کشور، این کار را در پیوند و همزایی با شاه تیرداد انجام داده است.

در مباحثات تاریخی و سیاسی معاصر گاهی از دو راه «وارتان» و «واساک» صحبت می شود. راه واساک به عنوان راهی سیاستمدارانه و عقلانی، و راه وارتان به عنوان راهی مبتنی به احساسات خودجوش.

ایروان، پایتخت جهانی کتاب

ایروان پایتخت جمهوری ارمنستان امسال پایتخت جهانی کتاب هم هست. و این در حالی است که کتاب خوانی و انتشار کتاب در ارمنستان با بحران

وخامت روابط ایران و آذربایجان و تاثیر آن بر ارمنستان و قره‌باغ

همجواری با ایران بوده است.

به نظر برخی از کارشناسان، در صورت حمله نظامی آمریکا و اسرائیل به ایران، آذربایجان می‌تواند یکی از پایگاه‌های مناسب برای این کار باشد. حدس زده می‌شود که وخیم‌تر شدن روابط ایران و آذربایجان، می‌تواند به اقدامات قاطعانه‌ای از سوی ایران بیانجامد.

درازای مرز ایران و ارمنستان ۴۰ کیلومتر است. طول مرز مشترک ایران با مناطقی که اکنون در کنترل ارتش قره‌باغ هستند نیز به ۱۰۷ کیلومتر می‌رسد. به اعتقاد واهان شیرخانیان، وزیر دفاع پیشین ارمنستان، وخامت اوضاع در مناسبات ایران-آذربایجان می‌تواند برای ارمنستان عواقب فاجعه‌آمیزی داشته باشد. منظور موج جدید پناهندگان ارمنی از یک سو است و احتمال تلاش برخی نیروهایی است که تلاش خواهند کرد با استفاده از بلیشوی پیش آمده مسأله قره‌باغ را به صورت قهرآمیز حل کنند از سوی دیگر. دولت جمهوری ارمنستان روابط حسنه خود را با ایران حفظ می‌کند، اما برای پیشگیری از وخامت اوضاع کاری نمی‌کند. این در حالی است که ترکیه و آذربایجان آشکارا ایران را تحریک می‌کنند. برای مثال اخیراً گروهی از نمایندگان مجلس آذربایجان پیشنهاد تغییر نام جمهوری آذربایجان به آذربایجان جنوبی را مطرح کرده‌اند که به معنای ادعای ارضی نسبت به آذربایجان ایران است. دیگر اینکه آذربایجان روابط صمیمانه خود با اسرائیل را انکار نمی‌کند، کشوری که ایران آن را دشمن خود می‌داند.

منبع: رسانه‌های ارمنستان

در مناسبات دو کشور همسایه جمهوری ارمنستان، یعنی ایران و آذربایجان، تنش رو به افزایش است و این امر می‌تواند برای منطقه پی‌آمدهای پیش‌بینی‌ناپذیری داشته باشد. در تهران سفیر جمهوری آذربایجان جوانشیر آخوندوف را به وزارت امور خارجه احضار کرده و ضمن دادن یادداشت اعتراض رسمی دولت جمهوری اسلامی ایران به او، از آذربایجان خواسته‌اند که به «عملیات ضد ایرانی سرویس‌های امنیتی اسرائیل در خاک آذربایجان پایان دهد». در یادداشت اعتراض وزارت امور خارجه ایران گفته شده است که «عناصر تروریستی که در قتل دانشمندان هسته‌ای

ایران نقش داشته‌اند از طریق خاک آذربایجان به ایران رفت و آمد می‌کرده‌اند و به کمک نمایندگی موسسات امکانات وسیعی برای بازدید از آویو در اختیار داشتند». آذربایجان دریافت یادداشت اعتراض ایران را تأیید کرده و سخنگوی مطبوعاتی وزارت امور خارجه آذربایجان ضمن تکذیب مطالب عنوان شده در یادداشت گفته است که دریافت این یادداشت نقطه‌ای منفی در روابط آذربایجان با ایران به شمار می‌رود. او اعلام کرده است که آذربایجان همواره خواهان روابط حسن

در بخش اول این مطلب که در شماره پیش چاپ شد نویسنده به جنبه‌های اجتماعی زندگی مهاجرین ارمنی در روسیه و ترکیه پرداخت. در ادامه مطلب سایر جنبه‌های مسأله مورد بررسی قرار می‌گیرد.

جنبه‌های قانونی و اداری زندگی مهاجرین ارمنی در روسیه:

مهاجرین ارمنی در روسیه غیر از این که آماج تفکرات نژادپرستی هستند، با مشکلات قانونی و اداری متعددی هم روبه‌رو هستند. بزرگسالان باید همیشه پاسپورت خود را همراه داشته باشند. در مکان‌های خاصی باید سایر مدارک شناسایی خود را هم همراه داشته باشند و تهیه این مدارک برای قفقازی‌ها ساده نیست و درست همین گروه در محل‌های بازرسی به طرزی غیرمنصفانه توسط پلیس بازرسی می‌شوند. فساد در روسیه زیاد است و به طور خاص اغلب گریبان‌گیر مهاجرینی می‌شود که از قفقاز آمده‌اند (خانه آزادی - ۲۰۰۵).

گرچه شهروندان ارمنی برای ورود به روسیه نیاز به ویزا ندارند، سه روز بعد از رسیدن به روسیه باید نام‌شان در یک محل اقامت ثبت شده باشد (رودریگوئز - ۲۰۰۶). عجیب نیست که تحقیق انجام شده توسط سازمان امنیت و همکاری اروپا نشان می‌دهد مهاجرین ارمنی در روسیه عمدتاً با سه نوع مشکل مواجه‌اند:

الف - مشکلات اداری (روند ثبت نام، رشوه خواستن پلیس، و دائم چک شدن مدارک).

ب - مشکلات استخدام (دشواری عمومی برای پیدا کردن یک شغل و پرداخت حقوق کم‌تر از مبلغ توافق شده در ابتدا).

ج - دید منفی مسؤولین کشور میزبان و مردم بومی (میناسیان - ۲۰۰۵).

قانوناً هنگام ورود یک شهروند ارمنی به روسیه از او ویزا خواسته نمی‌شود و بر اساس قوانین فدرال آن‌ها می‌توانند تا ۹۰ روز در روسیه بمانند، اما افراد اداری محلی می‌توانند محدودیت‌هایی بر این قانون قائل شوند. اگر یک شهروند خارجی بخواهد بیش از سه ماه در روسیه بماند باید یک مجوز اقامت موقت فراهم کند که در آن، قانون فدرال حق ماندن تا سه سال را به شخص داده باشد. پروسه درخواست اقامت موقت در روسیه ۶ ماه طول می‌کشد (گورکیان

مهاجران ارمنی در روسیه و ترکیه - بخش دوم

دزوینار در دریان

(۲۰۰۶).

بیشتر مهاجرین گرجی در روسیه مشغول بازرگانی و فعالیت‌های تجاری هستند ولی در ترکیه اغلب آن‌ها در زمینه‌ی ساخت‌وساز اشتغال دارند. در ترکیه گرجی‌ها به طور متوسط ۴۶۰ دلار آمریکا در ماه درآمد دارند و در روسیه ۶۱۰ دلار. با وجود این اخلاف درآمد، مهاجرین گرجی از ترکیه پول بیشتری برای خانواده می‌فرستند (به طور متوسط ۲۰۰ دلار آمریکا در ماه) تا گرجی‌های مهاجر در روسیه. و این به خاطر هزینه‌های کمتر زندگی در ترکیه است (بادوراشویلی - ۲۰۰۵).

در ترکیه از سال ۲۰۰۳ کار کردن به عنوان مستخدم خانگی برای خارجی‌ها قانونی شده است (گرش - ۲۰۰۵). امروزه بیشتر زنان مهاجر کاری که به ترکیه می‌روند به عنوان مستخدم خانگی کار می‌کنند. این وضع طبیعتاً برای یک مهاجر کاری بهتر است چون برای او اقامت نسبتاً راحت‌تری ایجاد می‌کند. اگر بخشی از مهاجرت کاری ارمنیان به روسیه با مهاجرت به ترکیه جایگزین می‌شود، پول فرستاده شده به ارمنستان هم بیشتر می‌شود.

در روسیه بیشتر زمینه‌های کاری برای مهاجرین ارمنی، ساخت‌وساز و ارتباط جنسی و خرده‌فروشی و همین‌طور تجارت در بازارهاست (یودینا - ۲۰۰۵). در ترکیه، کار در خانه‌ها، تفریح و ارتباط جنسی، ساخت‌وساز، منسوجات و کشاورزی است (ایکدویگو - ۲۰۰۵). در نتیجه در ترکیه زمینه‌هایی که مهاجرین می‌توانند در آن‌ها مشغول به کار شوند بیشتر از روسیه است. علاوه بر این، ترکیه تمایل دارد کارگر زن بیشتری جذب کند چون نیازش به مستخدم‌های خانگی بسیار بالاست. ایکدویگو یادآوری می‌کند از آن‌جا که زنان بیشتری در بازار کار ترکیه کار می‌کنند میزان تقاضا برای مستخدم خانگی هم افزایش می‌یابد (ایکدویگو - ۲۰۰۵). بیشتر بودن مهاجرت به ترکیه توسط زنان ارمنی، در مقابل مهاجرت بیشتر به روسیه توسط مردان، کاملاً آشکار است و می‌تواند آثار قابل توجهی داشته باشد. زنان تمایل بیشتری برای حفظ ارتباط با خانه دارند تا مردان.

• مهاجرین ترانزیت

بر اساس تحقیق سازمان بین‌المللی مهاجرت در سال ۲۰۰۰، روسیه یک منطقه ترانزیت عمده به شمار آمد چون تشکیلات غیرقانونی متعددی در شهرهای اصلی روسیه کار می‌کردند که در زمینه‌ی جعل مدارک سفر و صدور ویزا فعالیت می‌کردند.

دیگری وارد شوند (ایکدویگو - ۲۰۰۶). در دو قسمت بعدی درباره مهاجرین ترانزیت و مهاجرین کار موقت صحبت خواهیم کرد که شکل قاچاق در مورد هر دوی آن‌ها در روسیه و ترکیه وجود دارد.

انواع مهاجرین:

• مهاجرین کاری

مهاجرت کاری به کشورهای مختلف و اغلب به روسیه، پدیده‌ی گسترده‌ای است که در مورد ارمنیان ارمنستان رخ می‌دهد. سازمان امنیت و همکاری اروپا در پی تحقیقی که بین سال‌های ۲۰۰۲ تا ۲۰۰۵ انجام داده تخمین زده است که بین ۷/۳ تا ۹/۲ درصد جمعیت فعال‌جمهوری ارمنستان (فعال از نظر اقتصادی) درگیر مهاجرت کاری بوده و ۸۷/۶ درصد، مهاجرت موقت کاری به روسیه داشته‌اند. ۱/۳ درصد از مهاجرین کاری (که خود یا خانواده‌شان مورد تحقیق قرار گرفته‌اند) در محل کارشان در اتاقک‌های کارگری اقامت داشته‌اند و ۹۹/۲ درصد از مهاجرین کاری در روسیه چنین بودند. این نشان می‌دهد که تعداد قابل توجهی از مهاجرین کاری ارمنی در روسیه اقامت رسمی نداشته و وضعیت غیرقانونی داشته‌اند چرا که یک ارمنی وقتی به روسیه وارد می‌شود باید مسوولین را از اقامت جدیدش آگاه کند (رودریگوئز - ۲۰۰۶).

بعد از سقوط پرواز ۱۱۳ در بهار ۲۰۰۶، آرمینیا لیبرتی (Armenia Liberty) گزارش داد که بیشتر مهاجرت‌های کاری ارمنیان به روسیه در فصل بهار رخ می‌دهد. روزنامه‌نگارها مابین مصاحبه‌ها دریافتند که ۸۰ مسافر ارمنی آن هواپیما، مهاجر موقت یا دائمی کار در روسیه بودند (بدویان -

- ۲۰۰۶). این یعنی اگر یک شهروند جمهوری ارمنستان بخواهد بیش از سه ماه در روسیه بماند باید سه ماه قبل از آمدن به روسیه برای مجوز اقامت موقت اقدام کند، در غیر این صورت بعد از سه ماه ماندن در روسیه باید به وضعیت اقامت غیرقانونی تن دهد. مهاجرین همیشه با کاغذبازی‌های اداری کشور میزبان مشکل دارند و کشوری با وضعیت اداری و اجرایی بهتر و فساد و تبعیض کمتر برای مهاجرین بسیار جذاب‌تر خواهد بود.

جنبه‌های اداری و قانونی زندگی

مهاجرین در ترکیه:

دموکراسی در ترکیه اگرچه به اندازه‌ی اروپای غربی نیست اما به خاطر طول عمرش در مقایسه با روسیه بسیار توسعه یافته است. از این گذشته ملزوماتی که ترکیه برای موفقیت در اتحادیه اروپا باید فراهم کند شامل تغییر در قوانین مربوط به مهاجرین، امور اداری، و کنترل بهتر مرزها، هم در هنگام ورود و هم خروج است. فاکتورهای اجتماعی نسبتاً توسعه یافته و فاکتورهای اداری و قانونی مربوط به مهاجرین توانسته جریان مهاجرین ارمنی به ترکیه را افزایش دهد اما این مهم است که ببینیم چه نوع مهاجرینی افزایش می‌یابند و هدف آن‌ها چه می‌تواند باشد.

دولت ترکیه قانونی را تصویب کرده که از سپتامبر ۲۰۰۳ قابل اجرا بوده و به خارجی‌ها اجازه می‌دهد به عنوان خدمتکار خانگی کار کنند و مجوز کار آن‌ها را وزارت کار و امنیت اجتماعی صادر می‌کند. اگر خارجی‌ها بیش از زمان ویزای خود در ترکیه بمانند، بسته به مدت اضافه ماندن - شان یک جریمه ۲۰۰ تا ۵۰۰ دلاری می‌پردازند. به علاوه بعد از ترک ترکیه تا ۳ الی ۵ ماه - بسته به مدت اضافه ماندن‌شان - اجازه ندارند به کشور

جدول ۲:

درصد ارمنی‌هایی که در آوریل - ژوئن ۲۰۰۲ برای کار به خارج رفته‌اند

درصد کل	روسیه	گرجستان ^۱	اوکراین	امریکا	ترکیه	ایران	بلاروس	کشورهای دیگر ^۲
۷۸	۸	۵	۲	۱	۱	۱	۱	۴

منبع: ان‌اس‌اس (NSS: Network security Services)، بررسی ورود و خروج مسافری در آوریل تا ژوئن ۲۰۰۲

۱- بیشتر کارگرانی که به گرجستان می‌روند خرده‌فروش هستند.

۲- یونان، فرانسه، ازبکستان، امارات متحده عربی، ترکمنستان، کانادا، اسپانیا، بریتانیا، لهستان، قزاقستان، جمهوری چک، هند، ایتالیا، بلغارستان، آلمان، سوئد، بوسنی و هرزگوین، بلژیک.

فاکتورهای دیگر روسیه، پروازهای بین‌المللی خوب و جمعیت بالای گرجی‌ها در روسیه است که می‌توانند به گرجی‌های تازه‌مهاجر کمک کنند (سازمان بین‌المللی مهاجرت - ۲۰۰۱).

اگرچه تحقیق سازمان بین‌المللی مهاجرت در مورد گرجی‌ها انجام شده، اما به احتمال زیاد در مورد ارمنی‌ها هم درست است، که در مقایسه با گرجی‌ها، هم روابط بهتری با روسیه دارند و هم جامعه‌ی بزرگتر و قوی‌تری در روسیه دارند بنابراین کمک‌های مشابهی دریافت می‌کنند. پس می‌توان این‌طور جمع‌بندی کرد که روسیه برای شهروندان ارمنی هم یک کشور ترانزیت عمده به حساب می‌آید. دپارتمان دولت آمریکا در سال ۲۰۰۶ گزارش داد که از مسکو اغلب به عنوان یک مقصد ترانزیت برای قاچاق کارگران جنسی به دوی، و مقصدی عمده برای قاچاق زنان ارمنی استفاده می‌شود (سفارت آمریکا - ۲۰۰۶).

ترکیه به عنوان یک کشور ترانزیت معروف است اما آیا این در مورد همه مهاجرین صدق می‌کند؟ سازمان بین‌المللی مهاجرت در سال ۲۰۰۱ دریافت که ترکیه برای گرجی‌ها هم یک کشور ترانزیت عمده است؛ هم به خاطر موقعیت جغرافیایی‌اش و هم این که تهیه ویزای آن برای گرجی‌ها ساده است. برخی شهروندان ارمنی هم از ترکیه به عنوان کشور ترانزیت استفاده می‌کنند تا بتوانند به غرب مهاجرت کنند. در این مورد موقعیت ژئوپلیتیکی ترکیه نقش زیادی دارد چون در مرز کشورهایی چون یونان و بلغارستان قرار گرفته که عضو اتحادیه اروپا هستند.

نه کشورهای آمریکایی و نه کشورهای اتحادیه اروپا، به خارجی‌هایی که از کشورهای در حال توسعه می‌آیند آسان ویزا نمی‌دهند. دیوید مک‌فارلند از سفارت آمریکا در ارمنستان، در مصاحبه‌ای تأکید کرد که ویزای آمریکا گرفتن در ترکیه برای یک شهروند غیر ترک تقریباً غیرممکن است. این مخصوصاً در مورد ارمنی‌ها موضوع مهمی است چرا که اغلب مجبورشان می‌کند برای تهیه ویزای آمریکا به وطن خود برگردند.

سلیا ماناثرت در سال ۲۰۰۳ در یک روزنامه نوشت که ترکیه به خاطر قوانین آسان‌گیرانه مهاجرت و کنترل مرزها و در نتیجه مورد استفاده قرار گرفتن به عنوان منطقه عبور به اتحادیه اروپا برای شهروندان غیر ترک، بارها مورد انتقاد قرار گرفته. بنابراین یکی از نگرانی‌های اصلی اتحادیه اروپا در مورد ترکیه و یکی از خواسته‌هایش از آن این است که در مرزها کنترل شدیدتری بر ورود و خروج داشته باشد.

در مارس ۲۰۰۰، ماکس سوزالیان روزنامه

نگار، داستان سه ارمنی را که می‌خواستند از ترکیه به یونان بروند شرح داد. آن‌ها به خاطر کنترل شدید در مرز یونان نتوانستند به آن‌جا بروند و در نتیجه از آن‌جا که تهیه ویزای رومانی در ترکیه آسان بود سعی کردند از طریق بلغارستان به رومانی بروند. از مرز بلغارستان هم به سادگی عبور کردند و سعی کردند از راه کوهستان‌های برفی خطرناک آن به یونان بروند. بعد از ساعت‌ها راه رفتن، گیر سربازانی افتادند که آن سه مهاجر و روزنامه نگار را به ایستگاه پلیس بردند. افسر پلیس به روزنامه نگار گفت این بار اولی نیست که جلوی ارمنی‌ها را می‌گیرد. او گفت که هر بار ارمنی‌ها را آزاد می‌کند و آن‌ها باز یک هفته، دو روز، سه ماه بعد بر می‌گردند. در راه ایستگاه پلیس سه ارمنی دیگر را دیده بودند که آخر و عاقبت مشابهی داشتند اما ماجراهای بدتری را از سر گذرانده بودند. به نظر می‌رسد شهروندان ارمنی برای رفتن به یونان و بلغارستان و رومانی از مرزهای ترکیه عبور می‌کنند اما توسط راننده تاکسی‌ها یا راهنماهای محلی که پول‌شان را می‌دزدند یا اطلاعات جغرافیایی اشتباه می‌دهند معیون می‌شوند. خیلی‌ها کارشان به زندان و دادگاه می‌کشد و بعد برگردانده می‌شوند (سوزالیان - ۲۰۰۰). قایق‌هایی هم گه‌گاه هستند که سعی می‌کنند افراد را مستقیماً به ایتالیا و فرانسه قاچاق کنند (کیریسکی - ۲۰۰۴).

ارمنی‌ها احتمالاً از ترکیه به عنوان راه ترانزیت زمینی هم به عنوان یک آلترناتیو ارزان برای رفتن به اتحادیه اروپا استفاده می‌کنند. یونان و بلغارستان کشورهای مطلوب ارمنی‌ها هستند. هر دوی آن‌ها جمعیت دیاسپورای ارمنی بزرگی دارند (جدول ۷). نشریه بین‌المللی ارمنستان در سال ۲۰۰۰ اظهار کرد که ۳۰۰۰۰ ارمنی در بلغارستان مقیم هستند، یعنی بیش از جمعیت دیاسپورای قدیمی ارمنی موجود در آن. بنابراین بلغارستان برای ارمنی‌ها جای جذابی است، هم به خاطر روان بودن زبان روسی بلغاری‌ها و هم تشابهات آن‌جا با روسیه. از سوی دیگر، یونان از نظر اقتصادی کشور موفق‌تری است و یک جامعه‌ی ارمنی قدیمی دارد؛ بیش از ۲۰۰۰۰ ارمنی دیاسپورایی (جدول ۷). گزارش‌های متعددی بر نقش ترکیه به عنوان یک کشور ترانزیت مخصوصاً برای ارمنی‌ها تأکید می‌کنند. مثلاً در ژانویه ۲۰۰۶ در بین مهاجرین غیر قانونی که در مرز یونان دستگیر شدند ارمنی‌ها هم بودند (آژانس خبری آنتولی - ۲۰۰۶).

• مهاجرین قاچاق

در سال ۲۰۰۶ سازمان بین‌المللی مهاجرت

در پی یک تحقیق دریافت که قاچاق انسان برای رفتن از گرجستان به ترکیه بسیار گسترده انجام می‌شود. بیشتر مردان برای کار در ساخت‌وساز یا کشاورزی قاچاق می‌شوند. زنانی که قاچاق می‌شوند گاهی در زمینه‌ی کشاورزی کار می‌کنند یا در ترکیه مستخدم خانگی می‌شوند و یا کارگر اجباری سکس می‌شوند که اغلب می‌توان آن‌ها را در پاتوق‌های ساحلی مثل ریزا، کوشاداسی، مارامریس و یا دیگر مکان‌های نزدیکتر به گرجستان یافت. حقوق ماهانه مهاجرین معمولاً بین ۱۰۰ تا ۵۰۰ دلار است اما به مهاجرین قاچاق طبیعتاً تنها بخشی از حقوق‌شان پرداخت می‌شود (سازمان بین‌المللی مهاجرت - ۲۰۰۱).

گرجی‌هایی که به ترکیه می‌روند تا ۹۰ روز احتیاج به ویزا ندارند (MFA - ترکیه). در سال ۲۰۰۶ کورسو گزارش داد که روزانه بین ۸۰۰ تا ۱۲۰۰ نفر برای رفتن از گرجستان به ترکیه از مرز عبور می‌کنند که از این تعداد، سه چهارم آن ویزای خود را یک ماه تمدید می‌کنند تا بیشتر در ترکیه بمانند. ان‌جی‌او-ی گرجی به نام «توسعه هماهنگ مردم» اعتقاد دارد ۳۰۰ تا ۴۵۰ نفر از کسانی که روزانه از مرز می‌گذرند قاچاق می‌شوند (کُرسو - ۲۰۰۶).

نمی‌دانیم چه تعداد از کسانی که قاچاق می‌شوند ارمنی هستند، اما مسلماً در میان آنها تعدادی ارمنی هم هست، چون از راه هوایی که بگذریم، خاک گرجستان تنها راه بیرون رفتن ارمنه از کشور است. می‌توان تصور کرد که وقتی مرز ترکیه باز شود، بهتر است با همکاری دولت ارمنستان مقابله با آن را سامان داد. اما لازمه این امر آن است که دولت بپذیرد مشکلی به نام قاچاق آدم به ترکیه وجود دارد و روش‌های قاچاق از این مرز متفاوت هستند و بنابراین باید مقابله با آن را از اول شروع کرد.

ترجمه از انگلیسی: نسیم نجفی

مقایسه با پاراجانف، دریچه‌ای برای شناخت بهتر سینمای علی حاتمی

کولاژهای ناخواسته

علی حاتمی و علاقه‌اش به فرهنگ گذشته این سرزمین، انسان را به مقایسه او با سرگنی پاراجانف وا می‌دارد. در کتاب معرفی و نقد فیلم‌های علی حاتمی (غلام حیدری، انتشارات دفتر پژوهش‌های هنری، ۱۳۷۵)، احمد طالبی‌نژاد نام مقاله‌اش را گذاشته است «سایه نیاکان فراموش شده» که اشاره آشکاری است به پاراجانف و فیلم مشهور او *سایه‌های نیاکان فراموش شده ما*، البته در خود مقاله هیچ اشاره‌ای به پاراجانف نشده است. اما این مقایسه، نه با این انتظار که حاتمی باید از پاراجانف تقلید یا پیروی می‌کرد، اما برای روشن کردن ویژگی‌ها، ضعف‌ها و تناقضات سینمای علی حاتمی می‌تواند مفید باشد و ما را به شناختی عمیق‌تر از موقعیت بغرنج و دشوار او برساند. نخست شباهت‌ها: علی حاتمی هم مثل پاراجانف شوق غریبی به اشیاء و معماری و هنرهای تزئینی (دکوراتیو، کاربردی) بازمانده از روزگار گذشته دارد، زیبایی عتیقه‌جات را خوب می‌شناسد و می‌خواهد این زیبایی را در سینمای خود بازبیاورند؛ هم با حضور مستقیم اشیاء و بناها و پوشاک زیبا در فیلم‌هایش و هم با کوشش برای خلق نوعی سبک فیلمسازی که با آن گونه زیبایی خوانایی داشته باشد. در میزان توفیق حاتمی در این کوشش است که تفاوت‌های او با پاراجانف آشکار می‌شوند. چه‌گونه می‌توان ساختاری سینمایی تعریف و خلق کرد که با سرشت هنرهای زیبایی که از گذشته به ما به ارث رسیده‌اند سازگاری داشته باشد؟ این پرسش بنیادینی است که حاتمی و پاراجانف به دو گونه به آن پاسخ داده‌اند.

پاراجانف در مصاحبه‌ای شرح داده است که در آستانه‌ی ساختن فیلم *سایه‌های نیاکان فراموش شده ما* به خود گفته است که بالاخره باید کاری را که می‌خواهد، انجام دهد و آن گونه فیلم بسازد که در سر دارد. پس به همه چیز پشت پا زده است. قراردادهای سینمای روایی متعارف را کنار گذاشته و به گونه دیگری به حرکت تصویرهای متحرک در زمان اندیشیده است. نه در قالب روابط علت و معلولی که رویدادهای روایت کلاسیک را به هم پیوند می‌زنند، بلکه در قالب ساختاری شعرگونه که روح تصاویر آن‌ها را به هم پیوند می‌زند. و اهمیت مفهوم کولاژ در کارهای پاراجانف هم از هم اینجاست. فیلم‌های او هم مانند کارهای دستی‌اش نوعی کولاژ هستند، منتها کولاژ در زمانی. مفهوم و تأثیر آن فیلم‌ها از کنار هم نشستن تصویرها و صداهایی به دست می‌آید که خط روایی

بسیار کم‌رنگی آن‌ها را به هم می‌پیوندد.

اما علی حاتمی در این زمینه بلا تکلیف است. او نمی‌داند با داستان یا روایت چه کند. آشکار است که علاقه اصلی او قصه‌گویی نیست. یا اگر هست، تکرار و نقل افسانه‌های گذشتگان است. اما در زمینه‌ی کنار گذاشتن قیدهای سینمای داستان‌گو با قاطعیت عمل نمی‌کند. با تماشای بسیاری از فیلم‌های او احساس می‌کنی قصه‌گویی مثل قیدی که بر دست‌وپای او را زده باشند، مانع آزادی عمل او می‌شود. مثلاً در فیلم *دانشگاران*، این شلختگی در قصه‌گویی آشکارتر است. آن‌چه برای حاتمی مهم بوده، در آوردن شکل و شمائل تک‌تک نوازندگان و فضاهای آن روزگار بوده است، و در حقیقت آن چنان قصه‌ای در کار نیست. اما احساس می‌کنی این شلختگی روایی نه از سر اراده، بلکه از سر بلا تکلیفی روی داده است. باقی فیلم‌های حاتمی هم در منطق روایی خود ضعف‌های فراوانی به نمایش می‌گذارند، اما این فقدان منطق نه به عنوان انتخابی آگاهانه و سبک شخصی، بلکه به صورت ضعف جلوه می‌کند. احساس می‌کنی کارگردان می‌خواسته قواعد قصه‌گویی متعارف را رعایت کند، اما نتوانسته است. فیلم‌های او هم چه بسا به کولاژ می‌مانند، اما به کولاژهایی ناخواسته، نه کولاژهایی که از سر اختیار و

انتخاب آگاهانه فراهم آمده باشند.

تفاوت دیگر حاتمی با پاراجانف آن است که او دغدغه وفاداری به تاریخ را کنار نمی‌گذارد. در آثار پاراجانف هم البته تاریخ حضور سنگینی دارد، اما به صورت یک روح کلی. او هرگز خود را به بازآفرینی دقیق گذشته‌ی تاریخی مقید نمی‌کند. برای همین هم هست که روایت‌هایش را از میان افسانه‌ها برمی‌گزیند، یا اگر زندگی یک شاعر را مبنای کارش قرار می‌دهد، همان ابتدای فیلم خیال‌ما را راحت می‌کند که «در رنگ *انار*، به دنبال شرح دقیق احوال سایات نووا نگریدید، که این فیلم تلاشی ست برای بازآفرینی روح شعر او». حاتمی با مقید کردن خود به تاریخ (عمدتاً تاریخ دوران قاجار)، کارش را مشکل می‌کند. می‌خواهد به تاریخ وفادار باشد، اما نمی‌تواند. برای نمونه، فیلم *کمال‌الملک* اشتباهات تاریخی فاحشی دارد که منتقدان در زمان خود بر آن انگشت گذاشته‌اند.

وفاداری به تاریخ و وفاداری به شیوه داستان‌گویی متعارف، دو بندی هستند که دست‌های حاتمی را در ارائه کارهای تمام‌وکمال می‌بندند.

البته تفاوت‌های دو فیلم‌ساز به این‌ها محدود نمی‌شود. حاتمی بسیار بیش از پاراجانف ملی‌گراست. گذشته و هویت برای او، گذشته‌ی ایرانی است. برای

پاراجانف هویت‌های ملی و قومی گوناگون — او کرایبی، ارمنی، گرجی، آذری — منبع الهام هستند. او با همه این فرهنگ‌ها رابطه عمیقی برقرار می‌کند. مهم برای او زیبایی و هنر است و او این خواسته را در همه این فرهنگ‌های قومی می‌یابد. دیگر این که گذشته‌گرایی حاتمی بیش از گذشته‌گرایی پاراجانف رنگ اشرافی دارد. در کارهای او کمتر نشانی از هنر قومی طبقات فرو دست می‌بینیم. این موضوع حتی درباره زبان هم صدق می‌کند. زبان خاص او بیش از آن که از زبان مردم الهام بگیرد، از زبان متونی تغذیه می‌کند که در محیط درباری بالیده‌اند؛ واقعیتی که البته به هیچ وجه زیبایی آن‌ها را نفی نمی‌کند.

تفاوت دو هنرمند را این گونه نیز می‌توان جمع‌بندی کرد: پاراجانف و حاتمی هر دو می‌خواهند با استفاده از مدیومی مدرن و سده بیستمی، به روح هنر گذشتگان وفادار بمانند. پاراجانف موفق می‌شود در تلفیقی ابتکاری رسانه مدرن را در خدمت بازسازی سایه‌های نیاکنش به کار گیرد، بدون این که به روح مدرن آن خدشه‌ای وارد کند. ابتکار و آناشسیسم او در *فرم*، اندیشه کولاژگونه‌اش، او را در جایگاه هنرمندی امروزی و مدرن قرار می‌دهند. علی حاتمی فاقد این اندازه از جسارت فرمی و درک زیبایی‌شناختی مدرن

واشنگتن و بخش نخست کمال‌الملک، با هنرمندی روبه‌رو هستیم که در عین وقوف به زیبایی‌های گذشته، حالت سودایی آدم‌هایی را که در این فرهنگ می‌بالند، دردی را که رویارویی با فرهنگ تجدد در آن‌ها برمی‌انگیزد، و خشونت و خونی را که این فرهنگ بر آن استوار است نیز از دیده نمی‌اندازد. در این آثار، گویی زیبایی و خشونت منافاتی با هم ندارند که هیچ، به هم وابسته‌اند؛ زیبایی اشرافی با خفگی و روان‌پریشی آمیخته است. بنابراین، می‌توان این پرسش نظری را پیش کشید، که آیا کمال مطلق هر یک از آثار یک هنرمند، شرط ضروری ارزش‌گذاری اوست؟ چه کسی مرزهای یک اثر را ترسیم می‌کند. چرا نمی‌توان کمال فیلم‌ها و سریال‌ها و نوشته‌های حاتمی و پروژه‌های بلندپروازانه او برای ساخت شهرک سینمایی و کار روی متون قدیمی را با هم یک اثر واحد دانست؟ پشت جلد چاپ قدیمی کتاب‌های صادق هدایت جمله‌ای هست که همیشه برایم جذاب بوده است: «شاهکار او زندگی‌اش بود». گمانم در این‌جا هم باید زندگی و آثار علی حاتمی را من‌حیث‌المجموع مورد توجه قرار داد. در این صورت روح حاکم بر این زندگی را می‌توانیم بهتر بشناسیم و همین‌طور با نگاهی بازتر ببینیم که کاستی‌های فیلم‌های حاتمی تا اندازه‌ای هم از بلندپروازی هدفی که او پیش روی خود قرار داده بود ناشی می‌شوند؛ یعنی دمیدن روحی بومی در یک رسانه جهانی مدرن. یک حاجی واشنگتن کافی‌ست که نامش در ردیف کارگردان‌های بزرگ سینمای ایران باقی بماند. یادش گرامی باد.

است، او بیش از آن محافظه‌کار است که به همه چیز (مهم‌تر از همه دقت تاریخی و قواعد علت‌ومعلولی داستان‌گویی و زبان سینمایی متناسب با آن) پشت پا بزند. از همین جاست که شاهد فقدان یکدستی سبک در آثار او هستیم. در فیلم‌های او تکه‌هایی وجود دارند که دوربین از دور یک صحنه داخلی را که انگار روی صحنه اجرا می‌شود مشاهده می‌کند. در آن‌ها مهم چیزهایی هستند که در صحنه‌اند، نه چگونگی خُرد کردن صحنه به نماها یا انتخاب زاویه‌های متنوع. اما در جاهایی هم شاهد ساختارهایی هستیم که بر مونتاز سینمایی استوارند (روز عید در کمال‌الملک) یا به شیوه‌ای که با سینمای مدرن همساز است ساختار زمانی روایت را می‌شکنند (رفتن به گذشته با ماشین در مادر).

به هر رو، وقتی فیلم‌های حاتمی را مرور می‌کنیم، با وجود این که هیچ‌یک از فیلم‌ها را به تنهایی کامل و بی‌عیب نمی‌یابیم، اما در مجموعه‌ی تصاویری که او ساخته است، روح واحدی می‌یابیم. در کارهای او بهتر او مانند سوت‌ده‌دلان، حاجی

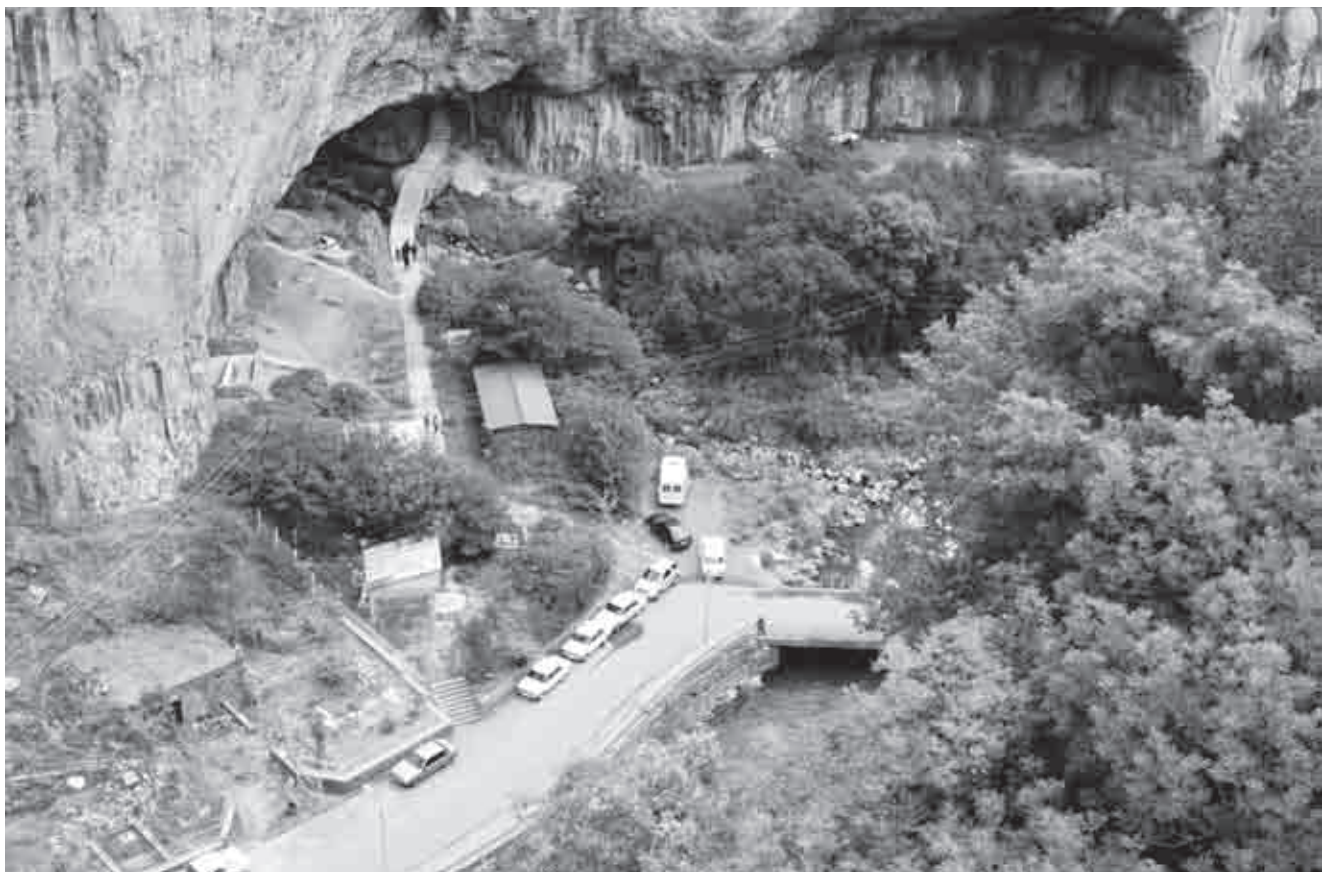
عکس‌های رازمیک امیرخانیان

رازمیک امیرخانیان طراح گرافیکست و شاعر است. او در ایران بزرگ شده، درس خوانده و کار کرده است و سپس در ارمنستان در رشته معماری تحصیل کرده و اکنون نزدیک ده سال است که با خانواده‌اش در ارمنستان زندگی می‌کند. رازمیک در کنار کار اصلی خود که طراحی گرافیک است، عکاسی هم می‌کند و در طول سال‌هایی که در ارمنستان

زندگی کرده با دوربین خود
تصاویری از طبیعت و آدم‌های آن
کشور را به ثبت رسانده است. او
تعدادی از عکس‌های خود را برای
انتشار در مجله هویس در اختیار ما
گذاشته است.

نقش آفرینی زنان ایرانی ارمنی در انقلاب مشروطه

حوری بربریان

دکتر حوری بربریان، استاد دانشگاه در دپارتمان تاریخ دانشگاه Long Beach در کالیفرنیا، نویسنده کتاب‌هایی چون *ارمنی‌ها و انقلاب مشروطه ایران ۱۹۱۱-۱۹۰۵: عشق به آزادی هیچ مرزی ندارد*، *تاریخ، خاطره و خاطره ایرانی ارمنی‌ها از انقلاب مشروطه ایران و هویت ایرانی ارمنی‌ها در انقلاب مشروطه* است. خانم بربریان مقاله انگلیسی «زنان ارمنی ایرانی در گذر قرن، آموزش و فعالیت‌ها» را در اختیار سایت «تاریخ ایرانی» قرار داده‌اند. آن‌چه در ادامه می‌آید ترجمه بخش‌هایی از این مقاله است. اصل مقاله و منابع آن در دفتر سایت موجود است.

در جریان انقلاب مشروطه ایران، زنان ارمنی ایرانی در جنبش زنان مشارکت کردند، کوشش آنان مخصوصاً در جلب توجه زنان ایرانی به مسائل زنان، افزایش سطح آگاهی آن‌ها نسبت به وضعیت زنان و به طور کلی افزایش هوشیاری آن‌ها به چشم می‌آید. زنان *دانشک* دو کمیته به نام‌های «امید» و «رنگین کمان» تشکیل دادند که به ترتیب دارای چهارده و نوزده عضو بود. هر دو گروه تلاش کردند تا در زمینه سیاست، مسائل حزبی،

فقدان حمایت و گاهی عداوت‌های آشکار بخش‌های محافظه‌کار جامعه، انجمن خیرخواهانه زنان ایرانی را تشکیل دادند. زمانی که آن‌ها به عنوان یک نهاد خیریه علاقه‌مند به گسترش آموزش از طریق بازگشایی مدارس و کودکان‌های دخترانه آغاز به کار نمودند، طرح آن‌ها این بود که به تدریج برنامه و مسیر خود را تغییر داده و مسأله زن را به «گوشه‌های تاریک» برسانند، جایی که با زنان «مثل کالا رفتار می‌شد» و جایی که زنان «ابزار تمایلات مرد بودند».

سهم بالایی از درآمد گروه، از سوی اعضای گروه و فعالیت‌هایی مانند نمایش و سخنرانی‌هایی که درآمدشان به نفع انجمن صرف می‌شد، عاید می‌شد. در میان رویدادهای موفق گروه، تجمع ۵۰۰ زن ایرانی

اصول مشروطیت ترکی و ایرانی و به همان میزان در مورد مسائل زنان، حق‌الارث و بهداشت زنان را تحت آموزش قرار دهند. آن‌ها با کمک یکدیگر شاخه‌ای از صلیب سرخ را تشکیل دادند. اکثر این زنان، مانند زنان ارمنی مؤسس انجمن‌های خیرخواهانه در اواخر قرن نوزدهم، متعلق به طبقات متوسط رو به بالا و طبقات بالای جامعه ایرانیان ارمنی بودند.

فعالیت‌های زنان *دانشک* در میان زنان ایرانی، مؤلفه‌ای اساسی در کوشش کلی در جریان انقلاب مشروطه ایران به شمار می‌رود. در ادبیاتی که در مباحث آن دوره در باباره مسائل زنان غیرمعمول نبود، هدف «بیدارسازی زن ایرانی از چندین قرن خواب و آشنا ساختن تدریجی وی با مسأله زن» بود. آن‌ها با وجود

متشکل از مسلمانان، یهودیان و ارمنیان همگام با اروپایی‌ها در آوریل ۱۹۱۰ بود که در پارک تهران برگزار شد. طی آن گردهمایی، زنان چندین سخنرانی و شعر را ارائه دادند و در این بین مردان اجازه شرکت در آن را نداشتند. همچنین ژانت آفاری، تاریخ‌دان و بدرالملوک بامداد، نویسنده، به گردهمایی مشابهی اشاره می‌کنند که توسط انجمن زنان وطن در ۱۹۱۰ در پارک اتابک تهران برگزار شد. براساس گزارش انجمن خیریه زنان ایرانی، این گروه مجوز انتشار روزنامه‌ای با نام شکوفه را هم از دولت ایران دریافت کرد که به مسائل زنان می‌پرداخت؛ احتمال می‌رود این نشریه همان شکوفه‌ای باشد که از سال ۱۹۱۳ آغاز به انتشار کرد.

اطلاعات محدودی که درباره این انجمن وجود دارد فضای زیادی برای حدس و ظن باقی می‌گذارد و در حال حاضر رابطه میان این دو انجمن مهم باقی مانده است. ممکن است به همین دلیل باشد که این نهادها یکسان پنداشته می‌شوند. آن‌هایتا درویشیان، همسر پیرم، از شخصیت‌های شناخته شده مشروطه‌خواه، نیز با محافل زنان سر و کار داشت و عضو انجمن زنان وطن‌خواه بود. علاوه بر این، او از حامیان بزرگ گروه‌های مشروطه‌خواه هم به شمار می‌آمد. در همین راستا، آن‌هایتا طی تلگرامی، پیرم را از برنامه‌های خود مبنی بر هدایت گروهی از زنان برای رسیدگی به مبارزان زخمی مطلع ساخت. پیرم این کار را دیوانگی خواند و به او گفت که در خانه بماند.

هم سویی‌ها و واگرای‌ها میان گروه‌های اقلیت و اکثریت:

مقایسه زنان ایرانی ارمنی اواخر سده نوزدهم و اوایل قرن بیستم، با سایر اقلیت‌های زنان در ایران دشوار است؛ علاوه بر این، مقایسه زنان ارمنی ایرانی با زنان ارمنی در سایر جوامع خاورمیانه به دلیل مطالعات اندکی که درباره این زنان انجام شده است دشوارتر می‌نماید. گرچه، غیرممکن نیست که بتوان میان دانشی که درباره زنان ایرانی ارمنی موجود است و آنچه درباره زنان اقلیت در سایر مناطق خاورمیانه و شمال آفریقا وجود اسدرد، خطوط موازی بسیار کلی هم ترسیم کرد. به همین نسبت می‌توان تفاوت‌هایی کلی را نیز در نظر گرفت؛ برای مثال ممکن است شباهت‌هایی میان زنان ارمنی با سایر زنان گروه‌های اقلیت در ایران مانند زنان بهایی و یهودی دیده شود و همچنین بین زنان ایرانی ارمنی و زنان گروه‌های اقلیت دیگری در خاورمیانه مانند زنان قبطی در مصر و زنان یهودی در مصر و لیبی، همسویی‌هایی وجود داشته باشد.

کاوش در باب شباهت‌ها و تفاوت‌های موجود در تجربه‌های زنان ایرانی مسلمان و زنان ایرانی ارمنی اواخر سده نوزدهم و اوایل قرن بیستم آسان‌تر

می‌نماید، چرا که بیکره مهمی از ادبیات که به زنان ایرانی مسلمان قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم پرداخته است در دسترس است. با وجود مشکلاتی که برای مطالعه زنان اقلیت وجود دارد (مثلاً نبود منابع اولیه در دسترس درباره زنان و مشکلات ناشی از چگونگی نگارش تاریخ زنان اقلیت) کوشش در این باب اهمیت بسیار دارد؛ چون این مسأله سهم زیادی در شناخت و فهم هزاران زن خاورمیانه‌ای دارد، و علاوه بر این به برداشتن گام‌های دیگر هم کمک می‌کند تا آن فرضیاتی که مذهب را شالوده و تعیین‌کننده اصلی نقش و موقعیت زنان در جامعه، و تعریف‌کننده و کنترل‌کننده همه جنبه‌های زندگی زنان مسلمان و غیرمسلمان ساکن خاورمیانه می‌دانند، رنگ ببازند. قیاس‌هایی که میان زنان اقلیت‌های مختلف و همینطور بین زنان یک گروه اقلیت با زنان مسلمان انجام شده است نشان می‌دهد که رسوم و سنت‌ها به اندازه عوامل اقتصادی و سیاسی اهمیت دارند و در مواقعی حتی بیش از مذهب به عنوان یک عامل تعیین‌کننده شناخته می‌شوند.

زنان ایرانی ارمنی در اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم در زمینه آموزش، خیریه و به میزان کمتری در زمینه سیاست، به عنوان بخشی از جنبش ملی‌خواهانه ارمنی که در اواخر قرن نوزدهم آغاز شد بسیار فعال شدند. در اوایل قرن بیستم نیز در جریان انقلاب مشروطه این زنان به طور گسترده‌تری در جنبش ملی‌خواهانه ایران و جنبش زنان ایرانی مشارکت جستند. زنان ارمنی ایرانی مبارزه‌ای خودگردان و سازمان یافته برای برابری پیش نگرفتند بلکه آن‌ها در جنبش زنان ایرانی که در جریان انقلاب مشروطه به طور وسیعی در حال شکل‌گیری بود، شرکت جستند.

در پی تأثیر و نفوذ ارمنی-قفقازی‌ها، بخش وسیعی تری از زنان ایرانی ارمنی در جریان تحصیل و سیاسی شدن قرار گرفتند. و با وجود شباهت‌های مشترک بسیاری که در موقعیت‌ها و نقش‌ها و سنت‌های زنان ایرانی مسلمان و زنان ارمنی ایرانی وجود داشت، این روند پیش از گروه مسلمان صورت گرفت. راشل سیمون استنتاج می‌کند که اگرچه بسیاری از تحولات در میان اجتماع یهودیان لیبیایی حادث شد و این امر خصوصاً در میان زنان در سال‌های پایانی قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم دیده می‌شد، اما با این حال جامعه به میزان قابل توجهی در روابط بین فردی، ساختار اجتماعی و همین‌طور جهان‌بینی، سنتی باقی ماند. به نظر می‌رسد این استنتاج به خوبی بر مسلمان‌های ایرانی و به همان نسبت با اقلیت‌هایی مثل ارمنی‌ها منطبق می‌شود. از سویی دیگر، در جریان انقلاب مشروطه، زنان مسلمان ایرانی گام‌های بزرگی برداشتند و سهم بسیار پر رنگی در جنبش ملی‌خواهان ایران و همین‌طور در جنبش زنان ایفا نمودند. آفاری معتقد است: «زنان ایرانی در

ابتدا در زمینه جنبش ملی‌خواهانه فعال شدند تا مجلس و مشروطه را به دست آورند و سپس افزایش ذخیره بانک ملی و تحریم پارچه و منسوجات خارجی هدف آنان قرار گرفت. فعالین زنان که از جنبش حمایت می‌کردند تلاش‌های خود را در مسیر ایجاد انجمن‌ها و نهادهای آموزشی هدایت کردند. در طول سال‌های ۱۹۰۷ و ۱۹۱۳، در تهران تنها بیش از شصت مدرسه دخترانه و دوازده سازمان زنان تأسیس شد. وجوه مدارس دخترانه، کلینیک‌های سلامتی، پرورشگاه‌ها و کلاس‌های آموزش برای بزرگسالان از سوی کمک‌های خصوصی (بیشتر از سوی خود زنان) و از راه فعالیت‌های خیرخواهانه در انجمن‌های زنان تأمین می‌شد.»

علاوه بر این، زنان مسلمان ایرانی در جریان ایستادگی تبریز (۱۹۰۸-۱۹۰۹) در کنار مشروطه‌خواهان به مبارزه پرداختند و نقش ویژه‌ای در تظاهرات دسامبر ۱۹۱۱ علیه اولتیماتوم روس‌ها و در دفاع از مجلس بازی کردند. در مراحل بعدی انقلاب، نگاه‌شده‌های فعالین زنان که به بحث در باب مسائل ملی و فمینیستی می‌پرداختند در مطبوعات برجسته منتشر می‌شد. همچون هم‌عصران خود، «این زنان و مردان مدافع حقوق زنان، عموماً از این که زنان موقعیت اجتماعی و تحصیلی بهتری داشته باشند حمایت می‌کردند. این تلاش‌ها می‌توانست روابط خانوادگی را مستحکم کرده و کشور را ارتقا بخشد.»

برای متفکران ایرانی مسلمان و ایرانی ارمنی اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم، بحث‌های ملی شدن و رشد ملی، با زنان پیوند خورده بود. در دیدگاه اصلاح‌طلبان ملی‌گرا مثل ملک‌خان، زنان «آموزگاران کودکان و از این پس سازندگان کشور» شناخته می‌شدند. علاوه بر این، به عقیده حسن تقی‌زاده، مشروطه‌خواه پیشرو، «زنان حاملان سنت‌ها و رسوم ملی هستند. زنان به مثابه ارکان اصلی نهاد قومیت، دین، زبان، فرهنگ و میراث ملی عمل می‌کنند. زنان می‌توانند نفوذ عظیمی در آموزش نسل جدید اعمال کنند.» تعداد اندکی از زنان ارمنی، بابی-ازلی، بهایی، یهودی و زرتشتی، از زنان و مردان مسلمان فعال در حوزه حقوق زنان حمایت می‌کردند.

ترجمه: زرین‌ایزد یار - سامان صفرزایی

منبع: سایت تاریخ ایرانی